

Tradução de Insônia - terceiro capítulo da obra O livro dos homens sem luz (João Tordo) e a análise dos procedimentos de tradução

Mikšić, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:503049>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-02**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Universidade de Zagreb
Faculdade de Ciências Sociais e Humanas
Departamento das Línguas Românicas
Cátedra de Estudos Românicos

Tradução de *Insónia* - terceiro capítulo da obra *O livro dos homens sem luz*
(João Tordo) e a análise dos procedimentos de tradução

Estudante: Paula Mikšić

Orientador: Daliborka Sarić

Zagreb, 2023

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Paula Mikšić

Índice

<i>Nesanica</i>	3
João Tordo, o autor da obra <i>O livro dos homens sem luz</i>	25
1. A tradução.....	27
1.1. O conceito da tradução	27
1.2. A classificação dos procedimentos da tradução segundo A. Chesterman.....	29
2. Introdução à análise.....	31
3. A análise	31
3.1. Os procedimentos sintáticos	31
3.1.1. Tradução literal	31
3.1.2. Transposição	32
3.1.3. Mudança do tipo de unidade	32
3.1.4. Mudança de estrutura sintagmática.....	33
3.1.5. Mudança de estrutura oracional	34
3.2. Os procedimentos semânticos	34
3.2.1. Sinonímia	34
3.2.2. Converses	35
3.2.3. Mudança de ênfase.....	35
3.2.4. Paráfrase.....	36
3.3. Os procedimentos pragmáticos.....	36
3.3.1. Filtragem cultural.....	36
3.3.2. Mudança do grau de explicitação.....	37
3.3.3. Mudança de informação.....	38
3.3.4. Mudança ilocutória	39
4. Conclusão	40
5. Resumo.....	42
5. Bibliografia.....	43

Nesanica

(str. 129) Na početku su to bili neprekidni koraci s jedne strane na drugu, pod kojima je škripao parket. Držali su me budnim u nekoj obamrlosti, a kad bih pomislio da ću zaspati, odveli bi me natrag u zagušljivu sobu. Kasnije se pojavila neka znatiželja, ako to tako mogu nazvati, jer više nisam bio ni bijesan ni ljut, već željan zaviriti kroz zamišljenu rupu na zidu i pogledati što se događa s druge strane.

Ime tog čovjeka saznao sam tek kasnije. Uselio je u stan do mojeg u rujnu, kada je došao iz Poljske, za vrijeme druge godine mog boravka u toj zgradi, u slabo osvijetljenom stambenom bloku u Finsbury Parku gdje su stanovali studenti i ilegalni useljenici. Noseći torbe u stan, na stubištu je za sobom je ostavio prodoran miris. Noćni zvukovi činili su londonsku glazbu: vozila hitne pomoći, vika, sirene, odvoz smeća, policija, neka prohodna, moćna praznina koja se može obuhvatiti rukama. Međutim, dolazak mog susjeda utišao je zvukove s ulice. Krajem jeseni i s početkom zime (jer stizala je i veljača) noću bih legao u krevet, ugasio svjetlo žarulje koja je visjela sa stropa i osluškivao nemirne korake koji su me lagano i bez prestanka nosili s jedne strane na drugu. Ponekad bih noću na trenutak zatvorio oči (str.130) pokušavajući zaspati, ali bih se naposljetku probudio s pojavom prvih obrisa svjetlosti na tamnom nebu. Često bi se rano u zoru (u pet ili šest ujutro) koračanje nastavilo.

Tijekom dana u zgradi je bilo toliko živo da sam razmišljao je li on u uopće u svojoj izbici. Ostali stanari, različitih boja kože, izlazili bi iz svojih brloga, iz zatočeništva svojih nevjerojatno malih stanova i žurno silazili niz stepenice s knjigama u rukama i s cigaretama u ustima. Ja bih pak uvijek izašao prije deset i nikad ga ne bih sreo; pa ipak znao sam da nije u stanu jer, kada sam se navečer vraćao kući i penjao stepenicama, onaj čudan miris koji nisam mogao odrediti, koji mi je u isto vrijeme izazivao i interes i mučninu već se bio uvukao u zrak, u rukohvat i u stepenice.

Otkako sam napustio fakultet, živio sam u laži. Svaki bih se dan nakon tuširanja gledao u ogledalo koje je visjelo na vratima i polaganim ritmom kojim sam se odijevao proučavao lice koje mi se, kako je vrijeme prolazilo, činilo sve više nepoznatim. U meni je još postojao neki žar, ali morao sam se truditi da ne pobjegne i da nastavi gorjeti. Kada bih izašao van, izbjegavao bih poglede drugih, kao da bi mi oni mogli nauditi, te bih pognute glave i dugim koracima hodao do knjižnice koja nije bila daleko, što je bila sreća u nesreći.

U knjižnici sam radio u tišini. Došao bih neprimjetno i točno gotovo uvijek u pet minuta do deset i kimnuo glavom knjižničarki čije su tamna boja kože i mrlje od znoja ublažavale plavu košulju s printom dok je mirno i usredotočeno sjedila za ogromnim, praznim stolom. Onih tmurnih dana (str.131) kada bi u dvorani i sjene nadvladale svjetlost lampi vrijeme bih provodio okružen knjigama koje su mirisale na plijesan, tisućama zaboravljenih svezaka na policama dvostruko višima od čovjeka, čije sam tajne malo po malo otkrivao. Po cijele bih dane nasumce čitao odlomke, stranice i podcrtane dijelove tekstova nagomilanih na mom stolu. Moj je posao bio pobrinuti se da se vrate kući odnosno na svoje mjesto koje je za njih zauvijek sačuvano, razvrstavajući ih tako prema područjima (povijest, geografija, filozofija...) i tako bih svakih sat vremena prolazio kroz dvanaest prašnih i monotonih dvorana.

Moguće je da su mi na kraju godine kroz ruke prošla gotovo sva velika djela ikad napisana. Nisu me zanimali nuklearna fizika ili građevinarstvo, već povijest i znameniti romani. Nisam imao mnogo vremena pa u sat vremena ne bih pročitao više od kratkih odlomaka ili, s vremena na vrijeme, cijele stranice. Često su me opominjali. Kad bih oduljio s poslom ili kad bi me uhvatili da čitam usred radnog vremena, umjesto da poslušno poput roba prolazim dvoranama s malenim, drvenim kolicima natrpanim knjigama, onda ni posao ne bih obavio kako treba.

Međutim, veljača je bila drugačija. U veljači je postojanje čuvara knjiga u knjižnici prošlo neopaženo jer je čuvar izvršavao svoje dužnosti s nekom neobičnom predanošću. Bilo je tjedana kada cijelu noć nisam oka sklopio i ako je to na početku bila neka anegdota, neka priča koja bi se mogla ispričati, onda se to kasnije pretvorilo u prokletstvo, u ranu koja se inficirala. Ono što me držalo budnim bili su koraci. Prima sam knjige (str. 132) i slagao ih na hrpu dodajući datume vraćanja, udarajući štambilj na karticu u koricama, razvrstavajući ih i tako obavljao zadatke povrh svojih te sam brisao prašinu s korica i vraćao knjige na njihova mjesta ponavljajući sve to stalno i iznova.

Jednog sam dana u knjižnicu došao još malo ranije. Proveo sam noć sjedeći na rubu kreveta jer se nisam mogao smiriti i osluškivao korake koji su se pravilno izmjenjivali s ritmom krvi u mojim žilama. Ogroman prostor prazne dvorane ublažavao je dalek zvuk prometa. Promatrali su me bezbrojni plavi ekrani računala postavljenih na drvenim stolovima s malim svjetiljkama koje su ispuštale krugove svjetla. Snažan miris ispoliranog mahagonija prožimao je zrak. U ruci sam držao knjigu. Po prvi sam put čitao Platona, djelo Fedar u džepnom izdanju s požutjelim stranicama. Između Lizijinog i Sokratovog govora dogodio se svojevrsan preskok, poput onog u loše montiranim filmovima u kinu, a kada sam podigao pogled s knjige i pogledao

uokolo po dvorani, vidio sam na desetke ljudi kako šecu s jedne strane na drugu, studente s ruksacima na leđima kako sjede za računalima i djevojke s ravnom kosom i pjegicama kako uče nad osvijetljenim stolovima. Nakon prvotnog šoka primijetio sam da sam, ne znajući, zaspao. U tren sam oka od Platona otputovao do sna i ponovno se vratio u stvarnost. Kad sam pogledao na sat, shvatio sam da sam u tren oka izgubio dva sata.

Tada sam odlučio da ću prestati čitati. Shvatio sam da je nemoguće razlučiti riječi iz knjige od onog rečenog u snu i plašio sam se da neću moći raspoznati čitam li ili sanjam. Što ako ja u snu razvrstavam i slažem knjige, a u stvarnosti se moje tijelo uz prasak strovaljuje na stol i tako nemilosrdno rušim knjige na pod? Ili pak ako sam u snu najbolji (str.133) knjižničar svih vremena jer slažem planine od tisuća i tisuća knjiga na drvena kolica i niti jedna ne padne, a u stvarnosti hrčem otvorenih ustiju i tonem u stolac?

Taj napor me držao budnim, pa sam tako našao neku vrstu olakšanja na poslu. Ako nisam bio budan, onda sam barem bio u nekom čudnom stanju koje je ublažavalo moć sna. Kada nije bilo gužve, hodao bih hodnicima s poluzatvorenim očima, tu i tamo zastajući pored automata za kavu, a nekad bih jednostavno šetao dvoranama promatrajući zidove, s bilježnicom i olovkom u rukama, kao da sam tražio neko djelo koje je izgubljeno ili pospremljeno na njemu neodgovarajuće mjesto. Zapravo sam hibernirao od minute do minute, nisam mogao ni govoriti ni šutjeti, a glava mi je pulsirala od umora i vrtoglavice, opsjednuta zvukovima koračanja.

Također, prestao sam koristiti podzemnu željeznicu. Pješao sam od svog stana do knjižnice usprkos tome što bi mi noge bile teške poput kamenja. Bojao sam se, u slučaju da sjednem na kakvo skućeno mjesto u vagonu, da ne bih smogao snage oduprijeti se neprekidnom škripanju kotača na tračnicama, blagim zavojima i metalnom glasu koji je najavljavao stanice, te da bih se naposljetku predao zovu sna. Dok sam hodao, morao sam ostati budan.

Počeo sam, ne želeći dijeliti život s nekim koga nikada nisam vidio niti sam mu znao ime. Često sam razmišljao o tome što bi moglo navesti nekoga da noći provede budan i osmišljavao hipoteze kako bih zadovoljio svoju znatiželju. Možda je bio mjesečar pa je zapravo hodao dok je spavao, možda je duševno bolestan i nije u stanju prekinuti lanac paranoičnih misli koje se isprepliću u njegovom umu. Možda, kao i ja, pati od bezdanog straha od svojeg vlastitog prostora, od svojeg jedinog mjesta (str. 134) odmora i trenutak kada sunce zađe za njega možda uvijek predstavlja tihu tjeskobu koja mu puže uz kralježnicu i koju je nemoguće objasniti, užas jedne prisilne budnosti.

Htio sam sve samo ne vratiti se kući poslijepodne. Kada bih se vratio, tijela izmučenog od umora, ispružio bih se na madrac i, čekajući trenutak prvog koraka, brojao pukotine na štukaturi plafona sve dok mi svjetlo ne rani oči. Ne bih znao sa sigurnošću reći koliko sam sati bio budan, a koliko drijemao. Ponekad bi dan počeo neočekivano, prozor bi bio preplavljen prizorima kiše i činilo bi se kao da jedna sekunda vremena prolazi koliko i cijela vječnost. Nekad bi me koračanje stranca u sobi pored toliko izživcralo i stvorilo mi strahovitu nelagodu da bih poželio ustati, otići u njegovu sobu i iščupati mu noge pa da više nikada ne može hodati.

Nisam mogao pobjeći umoru koji me naposljetku i svladao. Počeo sam to što mi se događa smatrati kaznom ili posljedicom svega što sam svalio na sebe. Možda sam prizvao kakvog demona i činilo mi se pravednim da je ispalo ovako jer sam se pretvorio u sjenu, u ostatke nekoga tko je nekoć bio uporan, marljiv i radišan, nekoga tko je završio tako što gura drvena kolica nakrcana plemenitim riječima koje su pisali veći ljudi nego on.

U tom trenutku gušenja upoznao sam jednu ženu. Da se to nije dogodilo, mislim da bih sada bio mrtav.

Jednu sam se večer našao sam samcat u knjižnici jer sam htio dovršiti posao s kojim sam kasnio: popisivanje knjiga iz viktorijanskog perioda. Prošlo je nekoliko minuta poslije sedam (u vrijeme u koje se zatvaralo) kada je jedna djevojka s (str. 135) naočalama došla do mog stola. Rekao sam joj da je knjižnica zatvorena, ali činilo se da je nije bilo briga. Na sebi je imala jaknu vidno preveliku za njezino mršavo tijelo. Gledala me kao da joj je bilo čudno što sam tu baš ja, a ne netko drugi.

„Stvarno trebam jednu knjigu. Bi li mi mogao pomoći?“

Odmahnuo sam glavom.

„Nemoguće. Odjeli su zatvoreni. Što trebaš? Mogu ti je ostaviti za sutra.“

Jakna je bila ogromna, a rukavi su joj pokrivali ruke. Jedino što se vidjelo bili su vršci njenih prstiju.

„Platonov Fedar.“

Na licu mi se pojavio nekakav glupav smiješak, otvorio sam ladicu radnog stola odakle sam izvadio džepno izdanje koje sam pročitao taj isti dan i pružio joj. Pogledom je prešla korice, nasmijala se pokazujući red velikih zdravih zuba i ostavila dojam radosti.

„Zaista si brz. Kad bih te zatražila još nešto, bi li to isto izvadio iz ladice?“

„Samo ako je to nešto šiljilo ili spajalica.“

Pružila mi je ruku i predstavila se.

„Ja sam Nina.“

„Bok, ja sam knjižničar.“

„Nemaš ime?“

„Imam, ali mi se ne sviđa. Zovem se Daniel. To je dječje ime.“

Nina se nastavila smiješiti. Coknula je, izgovorila moje ime i ponovila ga imitirajući glas malog djeteta. Mora da sam pokazao iznenađen izraz lica jer me gledala s nekakvom neočekivanom znatiželjom. Pitala me studiram li, a ja sam joj odgovorio kako nekoć jesam te sada raspoložem svim knjigama.

„Što si studirao?“

„Htio sam postati slikar.“ (str.136)

„To baš i nema veze s knjigama.“

„Imaš pravo.“

Nakon što me pitala što radim u slobodno vrijeme, pokazao sam joj kartice iz kataloga viktorijanskih romana.

„Hoću reći, mimo posla“, rekla je i ponovno se nasmijala.

„Ništa posebno. Velik dio noći provodim budan. Imam bučnog susjeda koji mi ne da spavati.“

„Patiš li od nesanice?“

Zastao sam na trenutak dok ta riječ u mojoj glavi nije poprimila smisao. Možda je istina – patio sam od nesanice. Nisam joj odgovorio. Htio sam je pitati zašto je htjela pročitati Platonov Fedar. Međutim, mora da se tišina oduljila prije nego li sam je to uspio pitati jer je Nina nabacila ruksak na rame i pozdravila me kimnuvši glavom.

Tu sam večer legao u krevet, ugasio svjetla i zamislio ju kako leži pored mene. Ne mogavši odrediti njegove konture, zamislio sam vitko tijelo i njenu odjeću na hrpi pored kreveta. Vidio sam kako gola ustaje i izlazi iz sobe, gledajući iza sebe prije nego li prođe kroz

vrata, njen obris koji ocrtavala treperava vanjska rasvjeta te njenu crnu kosu koja joj je padala na lice. Sanjao sam da se vratila s čovjekom koji korača i pokazala mu kako ovdje leži žrtva nesanice, a taj nije bio više od sjene, nekog duha bez lica. Prekorio sam se što sam ga ikada htio raskomadati i imao sam ogroman predosjećaj, prisustvo nekakvog prokletstva. Probudio sam se nekoliko minuta nakon što sam zaspao, na zvuk teških koraka u susjednoj sobi.

Besane noći nosile su mi očaj i žudnju za utjehom. Prolaskom vremena ona je jačala. U sebi sam probudio neku neukrotivu znatiželju, (str. 137) želju da ga upoznam i domišljao sam različite načine kako bih mu prišao, a da se čini kao ležeran susret. Mogao bih ga čekati na stubištu i iznenaditi ga, mogao bih ga pratiti kad izlazi iz stana pa izaći u isto vrijeme, presresti ga, oči u oči. Mogao bih mu čak pokucati na vrata i predstaviti se, ali ni to ne bi bilo dovoljno jer ništa ne bi omelo trenutak kada je koračao.

Samoća (jedna vrsta kukuljice za koju sam smatrao da će me zaštititi od neprilika) tražila me oprost i poželjela se povući. Činilo se da je moje golo tijelo, koje sam svakog jutra gledao u ogledalu zajedničke kupaonice gdje su se kupali stanari, htjelo prekinuti godinu dana osamljenosti i odsutnosti dodira. Gledao sam ga kao da je neka strana stvar opkoljena duhovima koji su postojali u ovoj zgradi, okružena redovima tuševa na obje strane hodnika s pljesnivim pločicama, a čija je plastika poprimila žutu boju uslijed tolikih nogu koje ih koriste. Kada je kupaonica bila prazna, promatrao sam mršavost svog tijela. Puno sam izgubio na težini otkako ne spavam i mogao sam prebrojati kosti koje su me ocrtavale, ramena su mi bila koščata i nepravilna, a moja raščupana, crna i gusta kosa padala mi je po izbočenim jabučicama lica. Stalno i opet iznova bih se promatrao i osjećao sam se krhko, jedan slabašni knjižničar nagnut nad karticama i porukama.

Te misli zaokupljale su velik dio mojih dana. U knjižnici bi me zatekli budnog, ali suzdržanog i s kolegama ne bih razmijenio više od onoliko riječi koliko je potrebno za posao. Ninina sugestija pružila je smjer mojoj potrazi, jedno polazište koje je iako jednostavno ujedno bilo i neprocjenjivo poput Kolumbova jajeta. *Nesanica* je bila (str. 138) riječ čije sam značenje po prvi put spoznao. Tim stalnim i sustavnim razmišljanjem, suprotno svemu što sam do tada bio, pronašao sam način komunikacije sa svojim susjedom.

Jedno poslijepodne, dok sam stajao pored police sa znanstvenom literaturom i listao godišnjak liječničke prakse kako bih pronašao bilješke ili nestale stranice, slučajno sam naletio na tu riječ. Označio sam stranicu prstom, zatvorio knjigu i pogledao korice. Izdana je 1941. godine, a poglavlje na koje sam nabasao govori o eksperimentima liječnika Roberta Burkea

koje je provodio u raznim engleskim bolnicama. Riječ se pojavila u opisu stanja jednog pacijenta pod Burkeovim liječničkim nadzorom, spomenutog kao Roy, mladića koji je patio od kronične nesаницe i kojeg je liječnik susreo u bolnici u Brightonu. Usprkos tome što nije bilo nikakvih informacija o njegovoj prošlosti, autor je napomenuo da je Roy donirao svoje tijelo u znanstvene svrhe kako bi se na njemu provodila raznovrsna istraživanja. Tako stotina stranica opisuje nove metode koje je Burke primjenjivao tijekom svoje karijere i u konačnici poboljšao stanje oboljelih od svakojakih bolesti opraštajući se tako od liječničke prakse i okrećući se k medicinskim istraživanjima.

Krajem 1941. godine Royu su nekoliko mjeseci ubrizgavali jake sedative koji su njegovo tijelo podvrgnuli stanju trajne nepokretnosti. Tako je, ne znajući i umrtvljen, prevožen iz grada u grad te je provodio neodređene količine vremena u rukama različitih specijalista koji su na njemu intenzivno eksperimentirali, pod nadzorom engleskog liječnika. Naposljetku, nakon raznih nejasnih dijagnoza, skinuli su ga s lijekova. Kada se probudio, Roy se našao zatvoren u jednoj praznoj prostoriji za koju nije znao (str. 139) reći gdje se nalazi. U njoj nije bilo prozora ni vrata, a svjetla su stalno bila upaljena. Nije mu bilo dozvoljeno spavati. Kada se više ne bi mogao oduprijeti zovu sna, svjetla bi postala jača i isprekidana, a snažan, zaglušljiv zvuk odjekivao bi zidovima. S vremenom Roy jednostavno nije mogao zaspati, a spomenuti efekti postali su beskorisni. Nesanica koja ga je mučila nakon toga postala je nepovratna i tako se zadržalo idućih godina tijekom kojih su ga s vremena na vrijeme obilazili liječnici kako bi utvrđivali njegovo stanje. Nekoliko godina kasnije, kada se istraživanje završilo, Roy je poslan u London, grad koji mu je bio stran, dakako jer je polovicu života proveo zatvoren. Grad je bio obnovljen nakon rata i pretvoren u mjesto nemilosrdno prema čovjeku koji živi sam, bez imovine i s prošlošću kao što je Royeva. Prema izvješću liječnika dano mu je dovoljno novca kako bi stao na noge i od tada se starome pacijentu gubi svaki trag. Burkeu je 1943. godine oduzeta licenca za obavljanje liječničke djelatnosti.

To poslijepodne napravio sam kopije pročitanih stranica i ponio ih sa sobom. Kad sam se popeo stepenicama zgrade, preklopio sam ih u četiri dijela i onda sam ih, pokretom koji kao da nije bio sasvim moj već pod utjecajem neke strane sile, u jednom potezu gurnuo pod vrata svog susjeda. Nakon toga pobjegao sam u svoju sobu u stanju nekakve zadovoljne osramoćenosti i satima se nisam usudio proizvesti niti jedan jedini zvuk. Htio sam biti u tišini jer sam čeznuo za trenutkom u kojemu ću čuti taj poseban zvuk gužvanja papira koji bi značio da je pročitao riječi s kojima je uspostavio prvi kontakt, otvorio vrata da vidi tko je s druge strane i zatekao prazan hodnik. Međutim, sati su prolazili i jedini se zvuk čuo puno kasnije, u

obliku nemirnih koraka po podu (str. 140) za koji sam mislio da se već izobličio pod nogama ogromnog čovjeka obilježenog istom bolešću kao i Roy.

Danima sam naivno iščekivao odgovor, neku vrstu signala, ali ništa se nije pojavilo. Nisam čak niti znao što očekujem. Moguće je kako čovjek ne zna čitati ili, čak i ako zna, da ga se taj komadić priče, bio on istinit ili ne, uopće ne tiče. Ta jasna i precizna rutina ostala je ista, svaka noć bila je imitacija prethodne i vrijeme lišeno saznanja je li trenutak u kojemu se spušta zora, java, san ili pak iluzija.

Jednu subotu, kada nisam niti izašao iz sobe jer mi je bilo svejedno i nisam imao nikakvih obaveza, naslonio sam se na prozor koji je gledao na prljavu ulicu sa stražnje strane zgrade, gdje su studenti pušili raspoređeni u grupama. Nisam vidio više od pramenova kose, oblaka dima i bicikala privezanih na ulazima kuća. Glasovi koji su se ispreplitali jedni s drugima iščeznuli su u hladnom zraku grada koji je razvedravao ožujak. Primijetio sam jednu ruku koja je mahala prema meni. Za čas sam prepoznao Viktora, jednog od svojih malobrojnih prijatelja koje sam zadržao nakon predavanja na fakultetu. Ošišao je kosu koja je na njegovom blijedom licu djelovala srebrno. Promatrala su me dva velika, plava oka. Ponovno je mahnuo.

„Hej! Silaziš li ili što?“

Uopće nisam imao volje sići, međutim, izgledi za moj pothvat od neku večer bili su očigledno užasni, a i volio sam Viktorovo društvo. Viktor je bio ilegalni doseljenik koji se uspio upisati na fakultet s lažnom putovnicom. Bez muke se prilagodio na način života kao i na dijalekt grada. O njemu se svašta govorilo jer se s lakoćom uklapao u bilo koju grupu (Englezi (str. 141), stranci, socijalisti, konzervativci) bez da je itko znao reći iz koje dolazi. Viktor je volio čuvati tu tajnu.

Hodali smo u smjeru istoka s rukama zakopanim u džepovima, a hladnoća je grizla otkrivene dijelove tijela.

„I što kažeš?“ pitao je pogledavši u mom smjeru. Na desnom uhu imao je okruglu naušnicu.

„Dobro je“, odgovorio sam, iako zapravo nisam o tome imao nikakvo mišljenje.

„To mi je predložila jedna djevojka. Čini se da je u njenoj obitelji običaj staviti naušnicu na uho. Mislio sam da bih ju mogao nositi danas. Idemo kod nje na zabavu.“

Viktor je iz džepa izvadio kapu koju mi je, smijući se, stavio na glavu.

„Loše izgledaš. Nisi spavao?“

Zabio sam ruke na dno džepova gdje sam pronašao izgubljene kovanice koje su zveckale dok smo hodali.

„Ne baš. Dokasna sam ostao u knjižnici, razvrstavali smo nove zbirke. Jesi li siguran da sam ja dobrodošao na tu zabavu?“

„Naravno, ne brini. Ni ja ne poznajem mnogo ljudi, svega nekoliko ili tako nešto. Moja prijateljica ima nekoga kome ćeš se svidjeti. Ona je knjiški moljac baš kao i ti.“

Glasno se nasmijao i potapšao me po leđima. Nakon toga zapalio je cigaretu koju je primio palcem i kažiprstom, u ruci skupljenoj poput školjke.

„Trebaš se osloboditi. Ja ti mogu pomoći. Zašto češće ne nazoveš?“

„Nemam telefon“, rekao sam. „A i volim knjige.“

Prešli smo jedan mali most preko uske rijeke i prečicom prošli kroz park. Ušavši u slijepu ulicu u kojoj se zvukovi noći čine dalekima, Viktor (str. 142) je otvorio ulaz i pritisnuo zvono pored vrata. Čekali smo pred ulazom sve dok jedna Indijka nije otvorila vrata. Iz kuće je dopirao jak i težak miris koji nisam znao odrediti. Djevojka je na sebi nosila bijelu haljinu i imala je svezanu kosu. Djelovala je kao da se smije, ali sasvim je moguće da je to bilo usiljeno jer joj se jabučice na licu uopće nisu pomicale. Viktor je pročitao njene namjere i poljubio joj ruku, na jedan previše elegantan i neumjesan način. Predstavio me, a ona mi je pružila ruku gledajući me ravno u oči.

Vodila nas je kroz slabo osvijetljen hodnik pun malenih svijeća i slika u polutama. Prošli smo predvorje u potpunoj tišini prateći nježne, gotovo nadzemaljske korake njenih golih stopala sve dok nismo stigli na drugi kraj kuće. Popevši se kružnim stubištem, dočekala nas je izražena buka glasova. Viktor me pogledao, jednako iznenađen kao i ja, ne rekavši ni riječi. Onaj je miris postao izraženiji kada smo ušli u tamnu, svijećama osvijetljenu prostoriju.

Na podu, skupljena za niskim stolom usred prostorije, sjedila je grupa ljudi. Na sredini stola nalazio se ogroman čajnik iz kojeg su izlazili mnogobrojni krakovi. Potiho su razgovarali, a kada smo se mi približili, zašutjeli su. Viktor je zagrlio jednu djevojku koja mu je nešto šapnula na uho, a on joj je pokazao svoju naušnicu u obliku prstena. Djevojka koja nas je dovela spustila se stepenicama. Predstavivši me grupi, Viktor me povukao za ruku i posjeo. Pokušao sam se nasmiješiti, a oni su mi uzvratili. Grupu su činili tri žene i dva muškarca, svi odjeveni u

laganu i raznobojnu odjeću kao da je u toj prostoriji neko drugo godišnje doba. Dva muškarca bila su gotovo identična, s ravnom kosom koja je odbijala svjetlost (str.143) poput kakvih crnih zrcala te s punim usnama koje su se izvijale u nevine osmijehe te proizvodile nježne i ženstvene zvukove. Djevojke su sjedile na suprotnoj strani stola, bile su druge boje kože i s okruglim, nježnim očima. Viktor i ja sjedili smo na uglu stola pomalo udaljeni i neko vrijeme smo slušali razgovor na stranom jeziku koji nijedan od nas nije mogao odrediti.

„Ne boj se, to je uvijek tako“, rekao je Viktor. „Moja prijateljica Zehra mi je objasnila da moraju proći inicijaciju.“

„Inicijaciju?“

„Pogledaj ih“, šapnuo mi je na uho. „Nevini su, još ih nikada nitko nije dotaknuo. Tek su stigli u London. Ovo je prva noć koju provode u društvu žene.“

„To je neki obred parenja?“

„Ne, nakon obreda parenja treba se brinuti o obitelji. Ono što se događa ovdje ne smije izaći iz ove prostorije. Kada bi njihovi roditelji znali, nikada im više ne bi dopustili da se vrate kući. Ovo što se ovdje događa zabranjeno je.“

„Hoćeš reći da je ovo ilegalno?“

Viktor me laktom udario u rebra.

„Nemoj tako. Nije ilegalno, samo je neuobičajeno. Gledaj to ovako, tu se radi o bogovima, ali i o demonima. Svatko vuče na drugu stranu. Ovi će ljudi do kraja života vjerovati u svetost braka i duhovnu čistoću. Ova je noć put prema mjestu za koje oni ne znaju i u koje se nikada neće moći vratiti.“

„Što je ono na sredini?“

„To su vrata koja vode na drugu stranu“, rekao je Viktor razrogačenih očiju.

Zvuk je glasova utihnuo, a Zehra, najljepša od triju djevojaka, ustala je i otišla do susjedne prostorije zaobišavši (str. 144) velike svijeće raspršene po podu koje su stvarale nepravilne sjene. Vratila se s vrčem, otvorila čajnik i usula neki prašak u kipuću vodu. Prodoran miris ispunio je prostoriju, a na Viktorovim usnama pojavio se osmijeh. Nakon što su podigli krakove, dvojica mladića kroz usta su udahnula paru te su je, zadržavši je na nekoliko trenutaka, ispuhnuti kroz nosnice. Svi osim Zehre učinili su isto, a mladić do mene dodao mi je krak.

„Zahvališ i učiniš isto kao i oni“, šapnuo mi je Viktor.

Dim je ušao u mene poput druge duše. U nekoj produljenoj blagosti pustio sam ga da izađe iz usta i kroz nosnice, svjestan da me gledaju. Kada sam cijev vratio na stol, zakašljao sam se zbog neke neočekivane vrućine u svom trbuhu. Dvije djevojke tiho su se smijale. Pretpostavljam da sam ih nasmijao osjetivši kako su se svi mišići u mom tijelu opustili poput nekog iznenadnog zarona u bestežinski prostor.

Mora da je neprimjetno prošlo nešto vremena jer sam najednom osjetio vlažnu toplinu nečega na svojoj ruci, koja se spajala i razdvajala. U ekstazi sam u svojoj ruci vidio drugu, manju i drugačije boje. Jedan od mladića smiješio se zatvorenih očiju, pruživši ruku onome do sebe, čime se stvorila neka zajednica koja se protezala dužinom svih koji su tamo bili, svaka ruka u sljedećoj ruci. Pažljivo sam promatrao lica djevojaka koja su bila poput tkanina s uzorkom, a Zehrino lice bilo je izuzetno i veličanstveno. Prvi put u dugo vremena (u jednoj vječnosti) osjetio sam neku uspavanu sreću, neizrecivu želju da se pustim da me ponese na drugu stranu. Ruka koja je dodirivala moju sada je dirala moja leđa. Htio sam nešto reći, ali shvatio sam da ne mogu govoriti. Otvorio sam (str. 145) usta kako bih izrazio što osjećam, ali sve što je izašlo bila je neka praznina, odsutnost riječi.

Ušao sam u sferu u kojoj su lutale tihe prikaze bogova. Dvije su djevojke ustale i u jednom potezu uzele djevice u ruke. Najljepša djevojka je, jedan po jedan, ugasila plamenove koji su gorjeli u tami i odletjela s mojim prijateljem na drugu stranu. Usne su se pomicala, ali više nisu proizvodile glasove. Našao sam se u svijetu šaputanja i moja se žudnja razgorjela bez ikakvog povoda. Najednom sam postao Roy i bio sam sâm, zaključan rubom vremena poput sata koji je prestao raditi. U sljedećem trenutku bio sam čovjek koji korača, div bez lica, prolazeći dolinama golemim koracima kao Gulliver. Zatvorio sam oči i shvatio da sam izgubljen u mirnom moru, nošen amo-tamo bez ikakvog straha.

„Daniel.“

Vidio sam je. Kao iz nekog sna iz kojeg se budi kako bi se kasnije uronilo u drugi, Nina se pojavila preda mnom ili bolje rečeno, nada mnom jer ja sam ležao i sa svih strana osjećao prazninu prostora. Vrhovi njene raspuštene kose nježno su dodirivali moje lice.

„Ludiš“, rekla je.

„Što ti radiš ovdje?“

„Ja ovdje živim, ali ti to ne možeš znati jer ti i dalje živiš na drugoj strani.“

S ogromnim zadovoljstvom duboko sam udahnuo, dozvoljavajući zraku da prođe u mene-

„Dakle, moguće je da ti nisi zapravo ovdje.“

„Da, moguće je. Kakve to ima veze? Iz ovakve opijenosti budimo se samo ako nas probudi netko drugi, a ja tebe ne želim probuditi. Treba ti ovaj odmor.“

Pogledao sam oko sebe, ali sve je bilo crno.

(str. 146) „Gdje su oni?“

„Ne brini za njih, oni su dobro. Ali ti ostaješ sa mnom.“

Nina je polako skidala košulju. Njeno vitko tijelo priljubilo se uz moje i prošli su me trnci kada sam osjetio kako njene grudi kližu niz moja prsa i kada su se njene noge pritisnule uz moje. Prije negoli sam mogao shvatiti gdje sam, tama se pretvorila u plavetnilo, brzo poput tonjenja u san, a zatim plavetnilo ponovno u mrak. Njene usne sljubile su se s mojima i zatvorio sam oči noseći sa sobom posljednji trag svjetlosti.

Tiho je svanulo jutro, a ja sam osjetio kako se u meni nešto promijenilo. Nina je spavala u tišini, gola, poput neke mirne životinje. Na podu pored kreveta, između redova svjetlosti i sjene nalazio se Platonov Fedar. Soba je bila mala i uredna. Nije bilo nikakvih ukrasa i nije nalikovala na kuću u kojoj sam bio prethodnu noć. S malog prozora blizu kreveta moglo se vidjeti nebo prepuno oblaka nad obližnjim krovovima. Jedan posložen niz golubova odmarao je na strehi, no ubrzo je nestao.

Dodirnuo sam Ninina leđa i pomilovao ih, ali ona se nije niti pomaknula. Šapnuo sam joj da odlazim, mirišući njezin vrat i kosu, no činilo se kako je čvrsto spavala. U tom me trenutku moć ljubavi stegnula oko srca. Ne probudivši je, odjenuo sam se i na prstima izašao iz sobe. Na hodniku sam zatekao razna zatvorena vrata. Činilo se da je kuća prazna. Spustio sam se stepenicama koje su me odvele u slabo osvijetljen hodnik i izašao kroz dvorište.

Hodao sam kroz Highbury Fields, u smjeru svoje zgrade kada me preplavio neki čudan predosjećaj. Taj predosjećaj bio je poput neke fizičke boli koja je najavljujivala nečiju prisutnost. (str. 147) Požurio sam prolazeći praznim ulicama i kada sam stigao u zgradu, potrčao stepenicama. Kada sam ušao u sobu, na podu sam zatekao bijelu omotnicu. Zatvorio sam vrata i sjeo za radni stol. U jednom sam potezu, neoprezno potrgao omotnicu. Unutra se nalazio samo

jedan list papira napisan neurednim i nezgrapnim rukopisom. Ruke su mi drhtale dok sam ga čitao.

„Razgovor je zapeo jer nisam znao tko mi piše. Sada znam. Savjetujem ti da odustaneš dok je još vrijeme. Piotr.“

Knjižničar je umro. Pretvorio se u ni u što više od duha, uspomene u obliku jednog tijela, poput neke stare i izgužvane fotografije. Slijep za vanjski svijet, posvetio sam se istraživanju onog tajnog, svijeta nesanice. Tragovi su se pojavljivali posvuda: u filozofskim djelima, biografijama, novelama, fusnotama prašnjavih knjiga, novih i starih, koje su drijemale prolazeći mojim stolom. Knjižnica je postala tajni labirint agonija gdje sam skupljao jedno po jedno svjedočanstvo ljudi koji su baš poput Piotra i mene prestali razlikovati san od jave.

Dani su prolazili. Svakog od njih komunicirao sam s Piotrom noseći iz knjižnice u sobu male isječke, iskidane stranice i kopije kopija koje sam onda diskretno gurao pod njegova vrata sa zadovoljstvom, poput kakvog neotkrivenog spisatelja. Pronašao sam priče anonimnih ljudi u kratkim isječcima novela, poput one o engleskom vojniku koji je bio budan cijelu jednu vječnost iščekujući smrt u njemačkom rovu ili o supruzi čovjeka koji je na konju otišao na Mjesec u smjeru osvjetljenog diva na nebu, pa je ona probdjela noći gledajući u nebo i (str. 148) tražeći bilokakav znak. Pronašao sam i priče slavnih osoba poput Don Quijotea de la Mancha, Robinsona Crusoea ili Marka Pola, a sve je njih snašlo isto zlo, jedna toliko velika samoća da se i vrijeme pretvorilo u hodajućeg, zaglušnog demona.

Tada sam shvatio da sam prestao raspoznavati jesam li budan ili spavam. Ako sam spavao, nisam znao da spavam i nisam htio zaspati ravnodušno dozvoljavajući satima da prolaze jer sam mislio kako proživljavam svoju prvu ljubav. Gorio sam od želje i htio sam je osjetiti svakog trenutka, svakog otkucaja srca i svakog udara svog slabašnog pulsa. Znao sam da se takva ljubav više nikada neće ponoviti, bila je jedina svoje vrste. Dok sam ležao na krevetu, nesanica se nastavila, a okruživali su me tamni obrisi tijela. Zamišljao sam kako me svakog trenutka napadaju neka nedostižna bića, sjene koje su me pratile kamo god išao, koje su mi šaptale na uho kad bih zatvorio oči i oponašale moje korake u hodniku, na stepenicama i na ulici. Dodirivali su me, u tišini, po skrivenim dijelovima tijela i bježali kada bih ih pokušao uhvatiti.

Kasnije jedne hladne večeri, obuzeo me nekakav nemir. Skinuo sam, komad po komad, odjeću koju sam bio obukao te ju gurnuo iza vrata. Izašao sam na prazan hodnik osjećajući hladne pločice pod petama. Zgrada je, činilo se, spavala, a tišinu je prekidalo samo kapanje iz

tuša. U kupaonici sam zatvorio vrata i sjeo na rub velike kade požutjele od grubih nogu. Otvorio sam slavinu i pustio da teče vruća voda sve dok para ne ispuni prostor i zaslijepi me. Najprije sam u jednom potezu uronio desnu nogu osjetivši šok od kipuće vode, a onda uronio i drugu. Polako sam se spustio pod nepravilnu površinu (str. 149), uronjen do brade, a u zraku se nakupljao gust, bijeli oblak. Puhnuo sam i tako podigao mlaz vode koji se jednako tako spustio poput nekog minijaturnog vala.

Ležao sam tako kada sam začuo korake u hodniku. Približavali su se vratima na koja je u sljedećem trenutku udareno trima blagim udarcima. Zadržao sam dah i podigao se puštajući da mi izrone ramena. Ponovno su se začuli udarci, ovoga puta jači. Podigao sam ruku s koje se cijedila voda, protegnuo je do vrata koja su se nalazila iza kade i uzvratio na isti način ozlijedivši tako smežurane zglobove prstiju na lomljivoj žbuki. Neki metalan glas dopirao je iz nepoznatog smjera, isprekidano, kako i dopire glas kad prolazi kroz vrata.

„Moramo razgovarati.“

I ja sam odgovorio:

– „Reci.“

Glas je zašaptao:

„Tražio sam te.“

– „Ovdje sam.“

„Što hoćeš od mene?“

– „Ne razumijem.“

Glas je postao grub i drhtav, s izraženim slavenskim naglaskom.

„Mučiš me. Ne prestaješ me opsjedati. Znaš da patim toliko koliko patim, zašto me onda ne pustiš na miru?“

Voda se najednom sledila i prošli su me trnci. Potiho sam rekao:

„Ali ti si taj koji opsjeda mene.“

Nastavio je:

„Otkad živim u ovoj proklesoj zgradi, ne mogu zaspati. Telefonski pozivi u pola noći.“

Poruke pod vratima. Na početku nisam znao tko je to, ali (str. 150) sada to znam: to si bio ti. Ne znam tko si ni odakle dolaziš niti me to zanima, ali želim da nestaneš.“

–„Ni ja ne spavam otkada si ti došao.“

„Ponekad mislim da to radiš iz dosade.“

–„Ne.“

„Povjerovao sam ti kada si rekao da ćeš mi pomoći. Obećao si da ćeš mi pomoći, a ja sam riskirajući pratio tvoje zapovijedi, izvršio sam sve što si mi zadavao. Kao da sam bolestan, a ti imaš lijek. Pogledaj sada što mi se dogodilo. Nakon svih probdjevenih noći, promatrajući, iščekujući i čekajući nešto za što nikada nisam znao što je, za što još uvijek ne znam što je, ja se više nikako nisam mogao smiriti. Nisam znao biti budan ni spavati. Ne znam kada se događa jedno, a kada drugo.“

–„Ne znam o čemu govoriš.“

Labava drvena vrata zatresla su se pod udarcem šake.

„Nemoj se praviti glup. Možeš promijeniti glas, ali sada znam da si to ti, da si to bio ti od početka. Čuo sam te kad si ostavio posljednju poruku i čuo sam kad si zatvorio vrata sobe. Tražio si dokaz mojoj slabosti. Sada shvaćam da je to bila neka vrsta igre, glupe igre mačke i miša. Promatrao sam i bio sam promatran, a svaki od nas čekao je da drugi napravi još jedan korak, da učini nešto više od svog boravka ovdje poput lutke bez konaca, ponavljajući isto svaku noć.“

„Ne sjećam se. Kunem ti se da ne znam o čemu govoriš.“

„Znaš što? Zbog svake te probdjevane noći kada sam čekao, postao sam još svjesniji. Upozoravam te. Samo nazovi ili pošalji poruku još jednom i nadrapat ćeš, a ako ti ja sâm neću moći stati na kraj, (str.151.) onda zovem policiju.“

„Znam gdje živiš i kako se zoveš.“

„Kako znaš moje ime?“

„Bio si ustrajan u tome da ga zapamtim, Roy.“

„Ja se ne zovem Roy. Varaš se. Ne poznajem nikoga pod tim imenom. Jedinu Roy za kojeg sam čuo danas bi bio jedan starac. Vjerojatno je mrtav.“

Nastupila je duga tišina, kao da je svijet stao i ništa se nije pomicalo. Potom je glas rekao:

„E, pa i ti si mrtav.“

Šutio sam prestrašen, ne znajući što da radim i osluškujući težak zvuk čovjeka koji se odmicao. Dok sam ležao tamo, potopljen u mlakoj vodi, koraci su postali sve udaljeniji, sve dok ih nije progutala praznina hodnika kojim sam trebao proći nešto kasnije, gol i mokr.

Stiglo je ljeto, a ja sam postao podčinjen mucu budnosti. Glava mi je stalno pulsirala i znojila se nad stolom prepunim neposlanih poruka i neizvršenih zadataka, nad hrpom knjiga koje je trebalo razvrstati i pospremiti na pripadajuće mjesto.

Imam kratkotrajna sjećanja na te dane, ništa više od slika koje traju koliko i treptaj oka. Vidim Ninu kako ulazi u knjižnicu i njen jedan pogled ili pokret dovoljan je da napustim posao i pustim knjigama da same nađu svoj put. Vidim se kako uzimam njenu ruku u svoju i kako prolazimo londonskim ulicama, po sivim pločnicima i željeznim tračnicama na kojima se čuje vlak te prolazimo otvorene ulaze kafića i nepoznate ljude koji se mimoilaze u svakom smislu. U drugom pak trenutku vidim slijepu ulicu, vrata jedne kuće kako se otvaraju, unutra slike u polutami (str.152) i nježnu, prolaznu aromu cvijeća u dvorištu te kružne stepenice.

U sobi u kojoj smo vodili ljubav postojala je neka neprestana tuga. Kad god bih prodirao u nju, a ona uzdisala i stenjala, osjetio bih kako je to posljednji put i, gledajući je u polutami navučenih zastora, gotovo pa sam uspijevaao vidjeti kako nestaje kroz moje ruke. Nakon vođenja ljubavi zaspala bi, a ja je ne bih htio probuditi. Kako je bila okrenuta prema prozoru, ja ne bih mogao ništa osim predočiti si zatvorene oči i blažen izraz lica nekoga čija je želja zadovoljena i tko traži odmor.

Ne znam objasniti tišinu koja nas je obuhvatila. Kad god smo bili zajedno, izmijenili bismo koju riječ i uvijek kada bi se to dogodilo, postojao bi neki napor, neka napetost, nešto što je izlazilo iz prirodnog ritma kojim je tišina punila tišinu.

Sjećam se samo jednog razgovora.

„Voljela bih kad bi mogao zaspati.“

Ležala je na leđima, a trbuh joj je bio otkriven zbog košulje koja je nježno lepršala, u ritmu vjetra koji je ulazio i izlazio kroz otvoreni prozor. Ja sam sjedio ispred kreveta, na jedinom stolcu u sobi, vani je noć bila topla, a san se činio kao neka daleka iluzija. Riječi su stizale kao

da sam se najednom probudio, usporene i prerušene brzim, nesvjesnim zvukovima njenog promuklog glasa.

„Kažem ti to jer mi se sviđaš. Ne želiš znati zašto mi se sviđaš?“

– „Mislim da ne.“

Nasmijala se.

„Ali reći ću ti iako ne želiš znati. Sjećaš li se kada si mi dao svoj primjerak knjige?“

– „U knjižnici.“

(str.153) „Da, u knjižnici. Dogodilo se u tom trenutku. Djelovao si srdačno i velikodušno. Na jedan nevin način htio si sa mnom nešto podijeliti. Kada si to učinio, znala sam da želiš podijeliti osamljenost koju osjećaš, a meni to nije bilo važno jer sam te svejedno željela.“

Nina se obgrlila rukama nakon što je hladan povjetarac u jednome trenutku zaledio zrak.

„Ti znaš da ja nisam ništa više od onoga što tražiš, zar ne?“

Pitao sam je što znače te riječi. Ona se podigla s kreveta držeći rubove košulje dvama prstima i položila slobodnu ruku na moje koljeno. Njene oči srele su moje. Osjetio sam da moj pogled ništa ne skriva, bio je ogledalo onoga što se u meni događalo.

„Znače“, rekla je, a dah joj je bio topao, „da se dogodi sve što zamisliš.“

„Sve što zamislim, to se i dogodi“, ponovio sam potihom kao da se ponavljanjem riječi slažu u smisao koji dotad nisu imale.“

„Pogledaj me“, naredila je. „Ja sam proizvod tvoje žudnje, tvoje mašte. Kada tvoja žudnja za mnom umre, ja ću prestati ovdje postojati. Čak i da me sada možeš vidjeti ili osjetiti, u trenutku kada prođeš ona vrata nećeš znati jesam li ikada bila stvarna ili samo san. Čak i da me se sjećaš, moguće je da nisam više od prolaznog hira. To je ono što trebaš prihvatiti.“

Prstima je dohvatila moje lice i poljubila me. Osjetio sam njene usne na svojima i okusio njihovu slatkoću pomiješanu s gorčinom sline. Za vrijeme poljupca Nina je pružila ruku i dohvatila knjigu koja je bila na noćnom ormariću te je postavila na moje krilo.

„Ne treba mi knjiga. Već sam je pročitao.“

Spustio sam glavu kako bih je pogledao, ali Nina je kažiprstom dotaknula moju bradu, podigla je i njene su oči analizirale moje. Nježno je izrekla moje ime, jednako kao i prvi put,

prije negoli je na svojoj ruci osjetila moj puls. Svojim sam prstima dotaknuo njeno lice spustivši se od čela prema usnama, gdje su se zadržali u toploj vlažnosti njenih usta, te sam ih usmjerio prema dolje, od brade prema vratu odmorivši ih nasred njenih prsa. Osjetio sam kako njeno srca kuca u ritmu drugačijem od mog, brže, nalik onomu neke male životinje.

„Vrijeme je da odeš.“

Tu zoru hodao sam nasumce praznim ulicama, opsjednut sumnjom, a Ninine riječi odjekivale su u meni. Izgubio sam razum i sve je bila samo iluzija, prolijevanje mog duha koji je uništila nesanica. U ruci sam držao knjigu pokušavajući osvijestiti njeno postojanje. Potom sam je otvorio i potrgao jednu stranicu koju sam ispustio na pločnik, a nakon toga i druge. Do dolaska u zgradu preostala je samo jedna koju sam ostavio pod vratima čovjeka koji je opsjedao susjednu sobu. Učinio sam to bez straha i srama te bez zabrinutosti i stidljivosti ili bilo kojeg drugog ljudskog osjećaja jer oko mog je vrata postojala neka sila koja me gušila poput kakvog zarobljenika.

Te je noći groznica zadesila moje tijelo tijekom prvog sata nesаницe. Znoj je natopio plahte, a umrtvljenost donjih udova polako se širila. Noć je bila tamna, bez zvijezda, a ja sam promatrao ležeći u (str. 155) krevetu. Vrata su se polako otvorila osvjetlivši pod trokutom svjetlosti. Sjena se približila i osjetio sam ruke na svojem tijelu, nepokretnom i zavezanom, žrtvi drugog, težeg tijela. Nakon toga, prsti su pronašli grlo ispustivši odvratni miris strane i grube kože koja se namjestila na moj vrat i u tišini pritiskala. Najprije sam osjetio lagan i kontroliran pritisak koji je otkrio slabu točku; spustio se na dušnik koji je slabio, a Adamova jabučica prijetila je da će odustati.

Šum nekog metalnog glasa izgovarao je riječi na nepoznatom jeziku. Zatvorio sam oči znajući da ću u kratkom roku biti mrtav, savladan nemogućnošću da se borim s nevjerojatnom snagom tog čovjeka. Međutim, kada više nisam mogao disati i kada je moje grlo dostiglo posljednji fragment života, nešto se u meni probudilo. Najednom su se moje ruke počele tresti i boriti se protiv zastrašujuće sjene mog krvnika silama koje su mi preostale tako što sam zadavao udarac po udarac u njegovo lice stisnutom šakom, ali bez snage, kao umrtvljenom rukom koja pokušava stisnuti prste.

Malo po malo, u tišini završene bitke, pritisak je nestao kao i njegova volja. Nisam mogao učiniti ništa. Poštedio me čovjek za kojeg sam, iako mu nisam mogao vidjeti lice, znao da je Piotr. Kada je odstupio, bio je tek zadihana prikaza koja je napustila svoj poziv ubojice, za koji je možda shvatio da nije njegov. Povukao se, golema iluzija iscrtana u tami i dok sam

ja duboko disao tako što je zrak prodirao u mene poput sile života, on je nestao za vratima koja je ostavio zatvorenima.

Dugo vremena bio sam nepokretan, u sobi se još uvijek osjećala prisutnost smrti koju moje tijelo nikada prije nije (str. 156) poznavalo. To je bila strana, ali umirujuća prisutnost, ne toliko osjećaj koliko slutnja. Cijelu sam noć ostao budan u istom beskorisnom položaju, promatrajući oblike koje su na zidovima i na stropu iscrtavala različita svjetla i sjene dok su polako ulazile i u jednome trenutku nestajale. Otvorio sam usta jer sam bio žedan, ali sve što sam uspio učiniti bilo je uzdahnuti kroz ispucane usne i osušen jezik koji je tražio vodu.

Kada se jutro probudilo, siva svjetlost prolazila je nebom koje je umrtvljivao grad, a vjetar je pištao prolazeći kroz procjepe prozora. Ustao sam i otvorio vrata sobe. Na podu sam ugledao kartonsku kutijicu koja je tamo bila ostavljena i kleknuo sam kako bih je promotrio. U kutijici se nalazio narančasti pokrivač u koji je bila umotana crno-bijela fotografija dviju osoba. Desna od njih bila je djevojčica, gotovo još beba, plave i kovrčave kose, a druga je bila žena. Smiješile su se. Bilo je moguće da su majka i kći. U kutijici se nalazila i omotnica koja je sadržavala ključ i karticu s adresom.

Stavio sam pokrivač i fotografiju u ruksak, odjenuo jaknu i izašao na ulicu. Kiša je rominjala tog jutra i podigao sam bradu prema nebu puštajući kapljicama kiše da poput rijeka uđu u moja usta. Prešao sam cestu i ušao u zgradu ispred. Brdo poštanskih paketa penjalo se po zidu na ulazu. Prošao sam tri kata dok nisam došao do zatvorenih vrata na kraju hodnika i, iskoristivši ključ, ušao u stan.

Prostor je bio malen i skroman, dvije male sobe i dnevni boravak s par visokih prozora s navučenim zastorima. Star i prljav kauč bio je okrenut prema prozorima, a na (str. 157) starom pisaćem stolu, smještenom pod nekim čudnim kutom, nalazili su se pisaći stroj i pepeljara. U jednoj od soba, na nepospremljenom krevetu namijenjenom jednoj osobi, odmarala se složena pidžama. Otvorio sam ruksak i izvadio fotografiju te je stavio na pisaći stol. Obuzeo me nevjerojatan umor, legao sam na kauč i, pokrivši se do ramena s narančastim pokrivačem, utonuo u dubok san.

San koji sam sanjao bio je osvjetljen jakom svjetlošću, možda zato što toliko vremena nisam sanjao. Prolazio sam parkom gdje su djeca besciljno trčala oko nekog željeznog čudovišta. Sjedeći na klupi, jedna starija gospođa čitala je novine naopačke, a dvije su adolescentice lile suze u svoje ruksake. Lagano udaranje vjetra u krošnje drveća postalo je jače i najednom je zelena boja prepustila mjesto sivoj i smeđoj. Našao sam se u predgrađu nekog

grada i pratio čovjeka s bež kabanicom i kapom, ulicom usporednom sa željezničkom prugom, ravnim putem gdje su kuće s dugima strehama za ptice.

Hodali smo poput dvaju vojnika, on ispred mene i naizgled ravnodušan prema mojoj prisutnosti, sve do mjesta gdje se činilo da predgrađe završava. S jedne strane ceste nalazilo se prazno polje podijeljeno jednom ogradom. Zemlja je bila neplodna i blatna te pokrivena kršem. S druge strane nalazio se red velikih starih zgrada, možda napuštenih skladišta s razbijenim prozorima i korovom koji se penjao po zidovima. Cesta je završavala još dalje, pored napuštene željezničke stanice.

Čovjek je skrenuo desno sišavši s asfalta i, prolazeći zemljanim putem, ušao u jednu od zgrada. Aluminijska vrata bila su otvorena. Promatrao sam ga s udaljenosti od (str. 158) nekoliko metara nakon čega sam se približio. Vrata su zaškripala, a kada sam provirio unutra, nisam vidio ništa osim tame. Ušao sam i prvo što sam osjetio bio je odvratni miris koji je trovao zrak. Moje su se oči polako navikle na tamu prostora te sam počeo razlučivati oblike i sjene stvari.

U skladištu se sve dokle seže pogled nije nalazilo ništa osim kreveta. Jednostavni ležajevi sa željeznim okvirima na kojima su se nalazili madraci i jastuci. Kreveti su bili poredani s jedne i s druge strane naslonjeni na zid. Neke su zauzeli ljudi dok su ostali bili prazni. Činilo se kako ljudi na krevetima čvrsto spavaju.

Hodao sam do praznog prostora u sredini i čuo kako se vrata za mnom tiho zatvaraju. Čuo se neki lagan šum u koji su sačinjavali zvukovi disanja uspavanih tijela. Sa svoje desne strane vidio sam onog čovjeka kako, jedan po jedan, skida komade odjeće sa sebe, nesvjestan moje prisutnosti. Objesio je kabanicu i presavijene hlače na metalnu rešetku na dnu kreveta, položio cipele na pod i unutra stavio čarape. Složio je košulju i stavio je pod madrac, zatim legao na bok te savijenog tijela s rukama prekrštenim na prsima, činilo se, smjesta zaspao.

Hodao sam do kraja skladišta gdje je bilo još tamnije i gdje je zrak bio prašnjav i rijedak. Neki mladić s kovčavom kosom mrmljao je u snu ležeći na trbuhu, a jedna ruka mu je visjela s kreveta. Na krevetu pored starac s gnojnom upalom na lijevoj nozi mirno je hrkao, a na otkrivenom bedru s vidljivom oteklinom odmarala je njegova ruka. Sjeo sam na krevet na suprotnoj strani i najednom su se moji (str. 159) udovi umrtvili. U jednom trenutku nepovratne slabosti moj se trup srušio i pao sam raširenih ruku u neizmjernu udobnost tog ležaja, poput kamena u bezdan.

Tama se pretvorila u plavetnilo. Svjetla su blistala na nebu punom zvijezda koje se nadvilo nada mnom. Pustio sam da me obuzmu dalek šum zemlje i zvuk mora u blizini. Otvorenih sam očiju mogao osjetiti kako su mjesto na kojem sam se našao uljuljkale mirne i drevne plima i oseka koje su oduvijek bile tu i zauvijek će tu i ostati. Malo po malo bio sam očišćen od demona, kao da oni nisu smjeli nastaniti ovakvu mirnoću, te sam naposljetku osjetio kako na moje tijelo pada veličanstveni zov sna. Svjetla su se polako gasila i kapci su mi bili sve teži, a kada me zgrabilo tromo zadovoljstvo odmora, zaspao sam po drugi put, u snu.

Ne znam koliko je vremena prošlo. Kada sam se probudio, drhtao sam od hladnoće, a zavjese na prozoru su lepršale. Povjetarac je najavljivao dolazak iduće noći. Prstima sam prošao kroz bradu koja je narasla. Moguće da je prošao dan, tjedan dana ili čak jedan mjesec, ali to nije bilo toliko važno. Podigao sam se s ogromnim naporom osjetivši u mišićima težinu koja nastupi nakon dugog spavanja i složio narančasti pokrivač na naslonjač kauča. Sjeo sam za radni stol i promatrao stari pisaći stroj. Stolac je bio udoban i dobro se prilagodio mom tijelu. Potom sam otvorio ladicu gdje sam pronašao različite rukopise natipkane bez razmaka, stranice zgusnutog teksta prepunog riječi. Naslagao sam ih na stol i počeo čitati.

Za vrijeme čitanja glavom mi je prolazilo bezbroj misli, ali nijedna od njih nije bila dovoljno važna da zbog njih napustim fascinaciju tim (str. 160) stranicama. Primjerice, pitao sam se kome pripada taj stan te iz kojeg sam razloga pozvan ja i ključevi ostavljeni pred vratima moje sobe, ali uskoro sam shvatio da je to nevažno. Moja prisutnost odgovorila mi je na pitanje (sjedio sam tamo, a da nisam micao oči s papira), a identitet stranca bio je jedna tajna koju je on svakako htio čuvati. Pa ipak, pitao sam se zašto me taj stranac nije pronašao ranije ili jesmo li se ikada sreli na ulici te zbog čega mi je dao onu fotografiju, ali nisam se suzdržao od traženja odgovore.

Ako se neka od tih beskorisnih pretpostavki i zadržala, ubrzo ju je otklonila izvjesnost toga da sam pronašao mjesto za odmor i jednog prijatelja. Tko god da je ovdje živio, na neki je način htio razmjenjivati ovo mjesto sa mnom i ja sam tu razmjenu prihvatio. Više se nikada nisam vratio u zagušljiv prostor svoje sobe u kojoj sam živio i slušao zastrašujuće zvukove koraka kao ni u naručje jedne žene.

Tako sam, malo po malo, sat po sat, došao do kraja rukopisa ove knjige. Postojala su tu i druga štiva (poput ogromne bilježnice o postojanju raznih ljudi, uključujući i mene), ali od sporedne važnosti. U trenutku kad sam završio stizalo je jutro i posložio sam hrpu papira redom

kojim sam ih pronašao. Razmaknuo sam zastore dopuštajući slaboj svjetlosti da uđe u dnevni boravak i pripremio se napisati svoju vlastitu priču koju sam odlučio nasloviti *Nesanica*.

Pritisnuo sam jednu tipku na pisaćem stroju uvjerivši se da i dalje radi. Jedno nevidljivo slovo otisnulo se na valjak. Umetnuo sam naopako jednu stranicu iz bilježnice i protrljao ruke. Pripremao sam se početi pisati, ali u tom me trenutku (str. 161) uznemirila zvonjava telefona. Potražio sam ga prateći zvuk i pronašao ga pod pisaćim stolom, srušenog na tapisonu. Stojeći pored prozora, podigao sam slušalicu i stavio je na uho, no u tom mi je trenutku pažnju privukao neki prasak uzrokovan vjetrom. Vidio sam vreće smeća prevrnute na vrata dvorišta i jato ptica koje mašu krilima i, poput stranica knjige kroz koje se lista, bježe pred olujom koja nadolazi. Kiša je počela padati neuspravno i ravnodušno po cijelome gradu, a hrpa listova vinula se u zrak pričajući i šapćući tajne koje ljudima nikada neće biti dostižne.

João Tordo, o autor da obra *O livro dos homens sem luz*

João Tordo nasceu em 1975, em Lisboa. Formou-se em Filosofia na Universidade Nova da Lisboa, mas também estudou jornalismo em Londres, onde escreveu artigos para várias revistas e para BBC World Service. (Infopédia, s.d.) Após deixar Inglaterra, o autor mudou-se para Nova Iorque onde brevemente participou no curso da Escrita Criativa do City College. (ibid.) Por algum tempo depois do estudo trabalhou como guionista na Rádio e Televisão de Portugal (RTP) e dessa maneira participou na criação do programa *incluindo O Segredo de Miguel Zuzarte* em 2010 e *Liberdade 21* em 2008. (Rádio e Televisão de Portugal, s.d.)

O autor, cujas obras estão publicadas em muitos países, escreveu mais de vinte livros divididos entre policiais, romances e ensaios. (João Tordo, s.d.) João Tordo ganhou muitos prémios literários, pela primeira vez em 2001, quando recebeu o *Prémio Jovens Criadores* (Porto Editora, s.d.). Em 2009 ganhou o prestigioso *Prémio Literário José Saramago* com a sua obra *As Três Vidas*. (João Tordo, s.d.) Em 2011 foi finalista do *Prémio Melhor Livro de Ficção Narrativa da Sociedade Portuguesa de Autores* e do *Prémio Fernando Namora*, sendo-lhe de novo finalista em 2012 e 2015. Em 2014 foi conferido o título titulado *Homem do Ano* de categoria Literatura pela revista GQ. (ibid.)

Fã da literatura de autores como Edgar Allan Poe, Franz Kafka, Herman Melville e Paul Auster, nas suas obras o autor geralmente explora temas como a identidade e a mortalidade por meio de uma abordagem íntima e crua num ambiente repleto da ansiedade. (The Book Company, 2016) O próprio autor explicou que quando nasceu, teve um gêmeo idêntico que infelizmente não sobreviveu. Por causa disso, passa toda a sua vida à procura de uma identificação que “desapareceu”. Por conseguinte, João Tordo tenta produzir histórias contemplativas que fazem os seus leitores observar curiosamente um tema, e provocam sentimentos profundos sobre o mundo e a realidade. (Wook, 2019)

A sua primeira grande tentativa, *O livro dos homens sem luz*, foi publicada em 2004. (Infopédia, s.d.) O romance inspirado no ambiente gótico de Edgar Allan Poe, abrange quatro histórias interligadas, mas com a possibilidade de se ler cada um delas completamente independente (ibid.). O autor conta a história de quatro personagens diferentes que vivem numa Londres imaginada. O tempo e o ambiente são caracterizados pelos anos 1940, particularmente o Blitz da Segunda Guerra Mundial em que a aviação alemã, a Luftwaffe, bombardeou Londres. O bombardeamento aconteceu entre setembro de 1940 e maio de 1941, depois do ataque da Berlim lançado pela força aérea do Reino Unido. (Encyclopaedia Britannica, 31 de agosto de

2022) Por outro lado, trata-se também de um período de vida em Londres onírico durante qual as quatro personagens principais exploram a sua solidão, mas ao mesmo tempo tentam procurar qualquer conexão humana bem como uma razão de ser. A tradução do terceiro capítulo titulado *Insónia*, é apresentada neste trabalho. No texto, o autor põe o foco num indivíduo que não é capaz de dormir e que procura as causas e as soluções para a sua condição.

1. A tradução

1.1. O conceito da tradução

O termo tradução pode referir-se ao processo de transferência da mensagem escrita ou oral de uma língua, chamada língua de partida, para uma outra ou língua de chegada (Munday, 2016, p. 8). Visto que no mundo existem mais de sete mil línguas, a tradução permite-nos conhecer outras culturas (Wechsler, 1998, p. 4). A tradução pode imaginar-se como uma forma de arte porque necessita de criatividade e destreza do tradutor, mas é também um meio que nos permite conhecer a literatura de pessoas de tempos e espaços diferentes (ibid., p. 5).

Conforme Pym (2016, p. 11), os leitores ou ouvintes não têm consciência de que a tradução não representa apenas uma transferência literal da mensagem original. A tradução depende de vários fatores que compreendem tanto as diferenças entre os sistemas linguísticos da língua de partida e da língua de chegada, tal como o estilo da escrita do autor original (Baker, 2018, p. 16). O processo tradutório é também influenciado pela interpretação da mensagem original por parte do tradutor e pela sua escolha dos procedimentos de tradução (ibid.).

Durante o processo de tradução, o tradutor encontra o problema da não correspondência a vários níveis linguísticos da língua de partida e da língua de chegada (Pavlović, 2015, p. 25). Esta não correspondência pode apresentar-se aos níveis fonético e fonológico, lexical, gramatical, ou seja, morfológico-sintático, textual etc. (ibid.). Por outras palavras, os segmentos de sons podem ser organizados de maneiras diferentes. Também existem diferenças quanto regras ortográficas, o que pode dificultar o processo da tradução. A nível gramatical as diferenças revelam-se em género, número, caso, se a língua os tiver, artigos, tempos verbais etc. Pavlović (p. 34), menciona lacunas lexicais, ou seja, não correspondência direta entre duas palavras das línguas diferentes para exprimir o mesmo conceito. Estas lacunas ocorrem no caso de determinado conceito na língua de partida ser desconhecido na língua de chegada. Às vezes estas lacunas apresentam-se em palavras marcadas culturalmente. Estas podem ser, por exemplo, referências a diferentes tradições, crenças, hábitos, culinária etc., que não existem na língua de chegada. A nível textual, as diferenças entre as línguas são evidentes nas diferentes maneiras de estruturação de vários tipos de textos, como textos literários (ibid., p. 38).

Assim, por exemplo, uma das lacunas entre o português e croata apresenta-se no caso do significado da palavra *tio*. Em português a palavra *tio* designa “irmão do pai ou da mãe” e

“marido ou companheiro da tia ou do tio”¹. Por outro lado, em croata existe a palavra *stric* com significado “irmão do pai”, a palavra *ujak* ou “irmão da mãe”, bem como a palavra *tetak* que designa “marido o companheiro da tia”². Como se vê, esta diferença pode potencialmente causar problemas tradutórios. Sem um determinado contexto na língua portuguesa, a palavra *tio* traduzida para croata pode referir-se ao qualquer um dos três significados que designam substantivos croatas.

Dado que a correspondência completa não é possível, vários teóricos classificaram procedimentos de tradução e resultados de estratégias diferentes (Pavlović, 2015, p. 44). Linguistas como Jean-Paul Vinay e Jean Dalbernet, Andrew Chesterman, John Catford, Eugene Nida, Mona Baker e muitos outros, oferecem categorizações dos procedimentos de tradução e exibem soluções nos casos de não correspondência (Chesterman, 2016, p. 90). Por exemplo, Vinay e Dalbernet, cuja investigação é frequentemente referida, distinguem duas orientações de tradução. Estas orientações são a tradução direta e a tradução oblíqua. A tradução direta significa a tradução literal, enquanto o procedimento da tradução oblíqua usa-se no caso de efeitos estilísticos específicos da língua de partida que não podem transferir-se fielmente para a língua de chegada (Pavlović, 2015, p. 56). A tradução direta inclui três procedimentos de tradução. Estes procedimentos são o *empréstimo*, o *decalque* e a *tradução literal*. A tradução oblíqua abrange o procedimento da *transposição* ou da alteração da estrutura sintática e a *modulação*, que inclui a mudança da forma de sentido a nível semântico. Além disso, apresenta-se a *equivalência* como um procedimento de exprimir a mesma imagem metafórica por modos bastante diferentes. Por meio do último procedimento, a *adaptação*, o tradutor tenta transferir para a cultura de chegada as referências a tradições, hábitos, história etc. próprios à cultura de partida (ibid., p. 60). Um dos autores que se ocupa com o problema da classificação e da descrição dos procedimentos de tradução é Andrew Chesterman. Este linguista tinha como objeto uma sistematização das ideias dos seus predecessores. Ele apresenta o seu trabalho na obra *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory* publicada primeira vez em 1997.³

¹ Adotamos a definição do substantivo *tio* de Infopedia – Dicionários Porto Editora <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa/tio> último acesso no dia 11 de agosto de 2023

² Adotamos as definições dos substantivos *stric*, *ujak* e *tetak* de Hrvatski Jezični Portal (HJP) https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1pmWhA%3D&keyword=stric, https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iURZ9&keyword=ujak, https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19nWBB9&keyword=tetak

³ Neste trabalho usamos a edição revista *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory* de 2016

De acordo com Pavlović (2015, p. 61), na comunidade académica da área de Estudos da Tradução, acredita-se que o linguista inglês Andrew Chesterman tenha desenvolvido, na sua obra, a classificação mais abrangente dos procedimentos de tradução até hoje. Nessa proposta de categorização dos procedimentos de tradução, Chesterman define e exemplifica trinta procedimentos diferentes usados pelo tradutor durante a sua composição do texto traduzido. Iremos apresentar no capítulo seguinte, brevemente, a sua classificação dos procedimentos de tradução.

1.2. A classificação dos procedimentos da tradução segundo A. Chesterman

Inspirado por muitos teóricos, Andrew Chesterman apresenta uma tentativa de organizar e explicar os procedimentos de tradução existentes. O próprio autor afirma que a sua classificação não se pode considerar como fechada e que o seu uso depende apenas das preferências do próprio tradutor (Chesterman, 2016, p. 89). Estes procedimentos são, segundo o autor, uma indicação da criatividade, invenção e competência de cada tradutor em resolver o problema das incompatibilidades linguístico-culturais entre várias línguas (ibid., p. 87). O autor (ibid., p. 90), propõe três grupos principais de procedimentos usados na tradução. Estes grupos são *estratégias sintáticas*, *estratégias semânticas* e *estratégias pragmáticas*. Segundo Chesterman, os procedimentos sobrepõem-se durante a tradução e o tradutor geralmente não usa uma só, mas sempre uma combinação das técnicas dos vários grupos. Por exemplo, as mudanças pragmáticas abrangem diversos procedimentos sintáticos que ocorrem simultaneamente com os procedimentos semânticos (ibid., p. 104).

O primeiro grupo compreende procedimentos cujo alvo é modificar a forma. O autor menciona *tradução literal*, *empréstimo ou calque*, *transposição*, *mudança do tipo de unidade*, *mudança da estrutura sintagmática*, *mudança da estrutura oracional*, *mudança da estrutura frásica*, *mudança de coesão*, *mudança de nível* e *mudança do esquema retórico*⁴ (Chesterman p. 91). Considerando que a classificação dos procedimentos de Chesterman tem como base a de Vinay e Dalbernet, é possível notar algumas semelhanças bem como diferenças entre as técnicas. Por exemplo, o conceito da *transposição* de Vinay e Dalbernet situa-se no nível gramatical e consiste na mudança da classe da palavra enquanto o sentido permanece o mesmo (Pavlović, 2015, p. 59). Chesterman adota a *transposição* e adiciona procedimentos como a *mudança de estrutura sintagmática*, que diz respeito à alteração dos segmentos do género,

⁴ Adotamos a tradução dos nomes dos procedimentos de: Dias Pires Cerqueira, A.F. (2011). “Dreams from my father: Uma proposta de tradução”. [Mestrado em estudos ingleses e americanos, Universidade de Lisboa, Faculdade de Letras]. Repositório da Universidade de Lisboa. <https://repositorio.ul.pt/handle/10451/5724>, último acesso no dia 19 de junho de 2023

número e caso, ou a *mudança do tipo de unidade* com a qual as unidades como o morfema, a palavra, o sintagma, a oração, a frase e o parágrafo do texto de partida são traduzidos por outras unidades no texto de chegada (Chesterman, 2016, p. 93).

Quanto aos seus procedimentos semânticos, o autor (ibid., p. 98) enfatiza que estes procedimentos manipulam o significado. O autor também acrescenta que alguns dos procedimentos resultam do conceito de *modulação* de Vinay e Dalbernet. Estes procedimentos são: *sinonímia*, *antonímia*, *hiponímia* e *hiperonímia*, “*converses*” ou *uso de opostos*, *mudança do grau de abstração*, *mudança distribucional*, *mudança de ênfase*, *paráfrase*, *mudança de tropo* e outras mudanças semânticas (ibid.). Assim, o tradutor pode usar, por exemplo, o procedimento da *sinonímia*, ou seja, usar a palavra com um significado semelhante no texto de chegada para evitar a repetição. Pode também escolher procedimento de *antonímia*, quando no texto de chegada o tradutor opta pela palavra de significado oposto, combinando-a com o advérbio de negação (ibid., p. 99). Além disso, o procedimento *converses* ou *uso de opostos*, permite o uso de estruturas que exprimem uma mesma situação, mas de um ponto de vista diferente. O autor oferece um exemplo comum, no par de verbos *comprar* – *vender* (ibid., p. 100).

O último grupo de procedimentos relaciona-se com o nível pragmático do texto. Por meio de procedimentos pragmáticos o tradutor pode mudar a quantidade e o conteúdo das informações. Chesterman (ibid., p. 104), acentua que os procedimentos pragmáticos dependem da interpretação do tradutor bem como da sua avaliação do público-alvo. Como foi explicado, os procedimentos mencionados aplicam-se num nível superior e geralmente incluem tanto os procedimentos sintáticos como semânticos (ibid., p. 104). Estes procedimentos são: *filtragem cultural*, *mudança do grau de explicitação*, *mudança de informação*, *mudança interpessoal*, *mudança elocutória*, *mudança de coerência*, *tradução parcial*, *mudança de visibilidade*, *transedição* e outras mudanças pragmáticas (ibid. p. 104). Vinay e Dalbernet propõem apenas *equivalência* e *adaptação* como técnicas com as quais se podem adaptar os itens culturais de língua de partida para a língua de chegada. Segundo eles, a *equivalência* permite a expressão do mesmo conteúdo em maneiras completamente diferentes nas línguas de partida e na chegada. Trata-se geralmente das expressões idiomáticas, ditos e outras referências culturais (Pavlović, 2015, p. 60). Ao contrário, a *adaptação* tem a ver com o conceito de partida que não existe na língua de chegada e por isso o tradutor deve exprimi-la de uma maneira aceitável e compreensível na língua de chegada (ibid., p. 60). Chesterman iguala a *equivalência* ao procedimento de *filtragem cultural* e apresenta soluções diversas em vez da *adaptação*. Por

exemplo, através do procedimento de *mudança do grau de explicitação*, no texto de chegada, o tradutor omite uma informação claramente exprimida no texto de partida porque pensa que o leitor pode, independentemente, perceber a mensagem principal (Chesterman, 2016, p. 105). Além disso, com a *mudança de informação* no texto de chegada pode-se ou incluir uma informação adicional, ou resumir informações dadas no texto de partida para atingir a compreensão (ibid., p. 106). Visto que a própria organização das informações no texto depende dos algoritmos presentes nas línguas de chegada e partida, o tradutor pode por meio da *mudança de coerência* mudar a ordem das frases, adicionar sinais de parágrafos, etc. (ibid., p. 107).

2. Introdução à análise

Neste capítulo irão ser apresentados alguns procedimentos de tradução de Andrew Chesterman ilustrados com exemplos concretos do texto original bem como do texto traduzido. Tendo como base o enquadramento teórico explicado no capítulo anterior, os exemplos tentaram mostrar modos com que as frases traduzidas, como os problemas, foram solucionados e oferecer explicações adequadas. Como já foi mencionado, os procedimentos sintáticos e semânticos têm a ver com a forma e o conteúdo, ao passo que os procedimentos pragmáticos servem para manipulação da mensagem do texto de partida. Visto que Chesterman apresenta uma classificação complexa de trinta procedimentos da tradução diferentes, iremos exemplificar apenas alguns procedimentos de cada grupo, que foram mais usados na tradução do capítulo *Insónia*.

3. A análise

3.1. Os procedimentos sintáticos

3.1.1. Tradução literal

Para Chesterman, o uso do procedimento de *tradução literal* significa fazer uma tradução gramaticalmente adequada e ao mesmo tempo mais próxima do original (Chesterman, 2016, p. 91). Segundo o autor, a tradução literal serve como um procedimento básico durante a atividade tradutória (ibid. p. 92).

- 1) **Port:** *Impossível*. (p. 135)
Cro: *Nemoguće*.
- 2) **Port:** *Chamo-me Nina*. (p.135)
Cro: *Zovem se Nina*.

É quase impossível fazer uma correspondência completa entre as línguas de partida e de chegada, mas como se pode ver nos exemplos 1) e 2), a tradução mais próxima do original acontece em frases simples e elípticas.

3.1.2. Transposição

Como já foi dito, Chesterman adota o conceito de *transposição* da classificação dos linguistas Vinay e Dalbernet. O autor afirma que a transposição representa o procedimento mais frequentemente usado no processo de tradução (Chesterman, 2016, p. 93). Ao contrário da transposição do Vinay e Dalbernet, a transposição de Chesterman é caracterizada apenas pela mudança de classe de palavra. Por exemplo, um substantivo da língua de partida pode substituir-se por um adjetivo na língua de chegada. Os exemplos abaixo demonstram os tipos de uso da transposição mais comum no capítulo traduzido.

3) **Port:** *Na verdade, o que fazia era hibernar entre um e outro minuto, incapaz de falar; incapaz do silêncio...* (p. 133)

Cro: *Zapravo sam hibernirao od minute do minute, nisam mogao ni govoriti ni šutjeti...*

4) **Port:** *Dentro do quarto onde fazíamos amor existia a perpetuação de uma tristeza.* (p. 152)

Cro: *U sobi u kojoj smo vodili ljubav postojala je neka neprestana tuga.*

5) **Port:** *Fazia o caminho entre a residência e a biblioteca a pé, mesmo que as pernas me pesassem como rochas.* (p. 133)

Cro: *Pješačio sam od svog stana do knjižnice usprkos tome što bi mi noge bile teške poput kamenja.*

No exemplo 3), a transposição verifica-se na tradução do adjetivo *incapaz* na língua portuguesa que passa ao perfeito do verbo *moći* na língua croata. Em 4), a transposição é visível na substituição do substantivo *perpetuação* no texto de partida pelo adjetivo *neprestano* no texto de chegada. No último exemplo 5), o verbo *pesar* foi substituído pelo adjetivo *teške*. A palavra equivalente croata, o verbo *težiti*, precisa geralmente ser seguida por uma unidade de medida e por isso optou-se por uma tradução com o adjetivo.

3.1.3. Mudança do tipo de unidade

O autor apresenta o procedimento *mudança do tipo de unidade* como alteração que ocorre quando uma unidade da língua de partida se substitui por outra na língua de chegada. Por outras palavras, unidades como morfemas, palavras, frases ou parágrafos podem ser substituídas por uma outra unidade (Chesterman, 2016, p. 93).

6) **Port:** *Perguntou-me se era estudante. Disse-lhe que havia sido, em tempos, mas que agora tinha todos os livros à minha disposição.* (p. 135)

Cro: *Pitala me studiram li, a ja sam joj odgovorio kako nekoć jesam te sada raspoložem svim knjigama.*

7) **Port:** *Por vezes, o dia surgia inesperadamente, inundando o espaço junto da janela com imagens da chuva, e era como se atravessasse um segundo no tempo que equivalia a uma eternidade.* (p. 134)

Cro: *Ponekad bi dan počeo neočekivano, prozor bi bio preplavljen prizorima kiše i činilo bi se kao da jedna sekunda vremena prolazi koliko i cijela vječnost.*

As duas frases portuguesas do exemplo 6) foram substituídas por apenas uma frase na língua croata. Seguidamente em 7), um sintagma da frase portuguesa transformou-se em só um advérbio croata cuja intenção no texto é enfatizar a duração do tempo.

3.1.4. Mudança de estrutura sintagmática

O procedimento seguinte, *mudança da estrutura sintagmática*, inclui várias modificações como, por exemplo, a alteração do género, do singular e plural quando se trata de nomes, ou, por outro lado, modos e tempos verbais. (Chesterman, 2016, p. 93) Nos exemplos seguintes observamos a mudança ao nível do número, que parece ser a mais frequente no texto traduzido.

8) **Port:** *São puros, ainda não foram tocados. Acabaram se chegar a Londres. É a primeira noite que passam na companhia de mulheres.* (p. 143)

Cro: *Nevini su, još ih nikada nitko nije dotaknuo. Tek su stigli u London. Ovo je prva noć koju provode u društvu žene.*

9) **Port:** *Elas sentavam-se do lado oposto da mesa e tinham peles tingidas e olhos redondos e meigos.* (p. 143)

Cro: *Djevojke su sjedile na suprotnoj strani stola, bile su druge boje kože i s okruglim, nježnim očima.*

No exemplo 8) a importância é posta no próprio ato de intimidade. Por isso o substantivo no plural, *mulheres*, ocorre no modo singular na língua croata, *u društvu žene*. Em 9), a ênfase é colocada na própria diferença da cor de pele entre o protagonista e as outras personagens e, por conseguinte, foi utilizado o singular *druge boje kože*.

3.1.5. Mudança de estrutura oracional

Conforme Chesterman (2016, p. 94), a *mudança de estrutura oracional* ocorre entre os constituintes de uma frase. Por outras palavras, tem a ver com a ordem e transformação dos seus elementos e com a voz verbal. Por exemplo, um sujeito da frase de partida pode transformar-se em objeto da frase de chegada. Além disso, um verbo que pede complemento direto, pode tornar-se passivo.

10) **Port:** *Eu vivia uma mentira desde que abandonara a faculdade.* (p. 130)

Cro: *Otkako sam napustio fakultet, živio sam u laži.*

11) **Port:** *O som distante do tráfego, diluiu-se no espaço enorme da sala vazia.* (p. 132)

Cro: *Ogroman prostor prazne dvorane ublažavao je dalek zvuk prometa.*

O exemplo 10) mostra um caso de inversão. Alterando a ordem das orações dentro da frase croata, evitámos a tradução literal. Em 11) pode observar-se que o sintagma *no espaço*, que faz parte do modificador do grupo verbal de partida, mudou a sua função no texto croata. Assim, este sintagma transformou-se em sujeito, *prostor*, na frase de chegada.

3.2. Os procedimentos semânticos

3.2.1. Sinonímia

O primeiro procedimento de tradução, que Chesterman explica dentro do grupo dos procedimentos semânticos é a *sinonímia*. Este procedimento usa-se geralmente para evitar a repetição das mesmas palavras no texto de chegada. (Chesterman, 2016, p. 99)

12) **Port:** *Durante o dia, o prédio era tão movimentado que não deixava perceber se ele se encontrava no quarto.* (p. 130)

Cro: *Tijekom dana u zgradi je bilo toliko živo da sam razmišljao je li on u uopće u svojoj izbici.*

13) **Port:** *Recebia os volumes, empilhava-os, anexando a data de entrega, carimbando a ficha no interior, separando-os, exercendo funções além das minhas...* (p. 132)

Cro: *Primao sam knjige i slagao ih na hrpu dodajući datume vraćanja, udarajući štambilj na karticu u koricama, razvrstavajući ih i tako obavljao zadatke povrh svojih...*

Considerando que a palavra *quarto* repete-se muitas vezes na parte do capítulo de onde retirámos excerto, 12) apresentado, optámos por traduzir esta palavra por *izbica* (quarto pequeno) croata. O mesmo aconteceu no exemplo 13) onde a palavra *volume* se substituiu pela

palavra *knjiga* na língua croata. Substituição realizada, é possível porque o sentido principal permanece o mesmo.

3.2.2. Converses

Segundo Chesterman (2016, p. 100), este procedimento caracteriza-se pelo uso de estruturas diferentes, que expressam um conceito, mas de pontos de vista opostos como, por exemplo, *comprar* e *vender*.

14) **Port:** *Tinha facilmente assimilado as maneiras e o sotaque da cidade. Sobre ele corriam tudo o género de boatos, porque se imiscuía facilmente em qualquer grupo...* (p. 140)

Cro: *Bez muke se prilagodio na način života kao i na dijalekt grada. O njemu se svašta govorilo jer se s lakoćom uklapao u bilo koju grupu...*

15) **Port:** *Encontrava se deitada de barriga para cima o ventre descoberto pela camisa que esvoaçava...* (p. 152)

Cro: *Ležala je na leđima, a trbuh joj je bio otkriven zbog košulje koja je nježno lepršala...*

No exemplo 14) o uso dos opostos revela-se eficaz na omissão da mesma palavra. A palavra *facilmente* aparece duas vezes e por isso, foi substituída na primeira frase pelo sintagma *bez muke* croata, que significa “sem pena”. Também com o objetivo de evitar a repetição da palavra *barriga*, o autor do texto de partida optou por usar uma das palavras com o mesmo sentido, *ventre* em 15). Na frase croata, evitámos completamente a repetição da palavra com o sentido *trbuh* e substituímo-la pelo sintagma *na leđima* ou *(deitada) de costas*.

3.2.3. Mudança de ênfase

Este procedimento semântico tem a ver com o foco temático do texto. O tradutor aplica a *mudança de ênfase* quando procura aumentar, reduzir ou alterar o grau enfático por razões diferentes. (Chesterman, 2016, p. 101)

16) **Port:** *É um rato de biblioteca como tu.* (p. 141)

Cro: *Ona je knjiški moljac, baš kao i ti.*

Na tradução do exemplo 16), a palavra croata *baš* foi adicionada. Este advérbio geralmente serve para intensificar ou destacar a palavra, expressão ou a frase seguinte. Portanto, desta maneira altera-se grau enfático da frase e aumenta a “similaridade” das pessoas, objetivo que é pretendido no texto original.

3.2.4. Paráfrase

Se a expressão da língua de partida não tiver uma correspondência na língua de chegada, utiliza-se o procedimento de *paráfrase*. Segundo Chesterman (2016, p. 101), o tradutor às vezes ignora a correspondência no nível lexical e procura fazer uma interpretação do sentido do texto usando diferentes soluções estilísticas (ibid.). Este procedimento é muito comum no processo de tradução, especialmente na tradução das expressões idiomáticas (ibid.).

17) **Port:** As noites em branco trouxeram-me o desespero e um desejo de conforto. (p. 136)

Cro: Besane noći nosile su mi očaj i žudnju za utjehom.

18) **Port:** Nas horas mortas caminhava de olhos semicerrados pelos corredores, às vezes parando junto à máquina de café...

Cro: Kada nije bilo gužve, hodao bih hodnicima s poluzatvorenim očima, tu i tamo zastajući pored automata za kavu...

No exemplo 17) a expressão *passar noites em branco* refere-se às noites em que se não pode dormir por causa indeterminada. Traduzindo literalmente para a língua croata *noći u bijelom* ou *noites de cor branca*, a frase não é compreensível para o leitor croata. Nota-se apenas o sentido literal pelo qual o leitor não pode claramente perceber a relação entre os conceitos. Utilizando a expressão *besane noći* que significa *noites em que se não dorme*, compensa-se o marcador estilístico aplicado no texto de partida. Em 18) A expressão portuguesa *horas mortas* significa “alta noite”, mas também pode referir-se ao tempo em que há pouco movimento. Traduzido literalmente para croata *mrtvi sati* a frase não é completamente compreensível. Portanto, devido ao contexto em que a expressão ocorre, recorreremos à paráfrase explicando que se trata da hora em que “não há muito movimento”.

3.3. Os procedimentos pragmáticos

3.3.1. Filtragem cultural

O procedimento de *filtragem cultural* apresenta-se em geral na transferência dos itens culturais da língua de partida para língua de chegada. No entanto, muitas vezes as palavras culturais não têm um equivalente na língua de chegada. Por isso, o tradutor opta por uma solução funcional e estilisticamente aceitável, que o autor descreve como “naturalização, domesticação e adaptação” (Chesterman, 2016, p. 104). A filtragem cultural pode, por outro lado, referir-se ao processo oposto, de “exotização”. Trata-se de empréstimo, ou seja, incorporação da expressão original na língua de chegada (ibid.).

19) **Port:** É um rato de biblioteca como tu. (p. 141)

Cro: *Ona je knjiški moljac, baš kao i ti.*

20) **Port:** *No instante seguinte eu era o homem que caminhava, o gigante sem rosto, como Gulliver atravessando vales com passos gigantescos.* (p. 145)

Cro: *U sljedećem trenutku bio sam čovjek koji korača, div bez lica, prolazeći dolinama golemim koracima kao Gulliver.*

No exemplo 19), que já analisámos num dos subcapítulos anteriores, pode-se observar o caso mais frequente de filtragem cultural. A expressão idiomática *rato de biblioteca*, foi substituído por um equivalente croata, a expressão *knjiški moljac*. Desta maneira mantemos completamente o estilo do texto original. No exemplo 20) o autor do livro usa o nome *Gulliver*, protagonista do romance *As Viagens de Gulliver* (*Gulliver's Travels*) escrito por Johnatan Swift. No capítulo *Insonia* o nome *Gulliver* aparece na sua forma original inglesa. Considerando que o público croata já está familiarizado com a história de Gulliver, através da tradução desta obra para croata (*Gulliverova putovanja*), o seu nome é transferido também na sua forma original para texto de chegada.

3.3.2. Mudança do grau de explicitação

Como afirma Chesterman (2016, p. 105), a *mudança do grau de explicitação* é o procedimento através do qual o tradutor escolhe entre dois extremos, a implicação e a explicitação. A implicação acontece quando o tradutor acredita que o leitor é capaz de inferir informação omitida no texto de partida. Por outro lado, a explicitação surge quando a informação existente no texto de partida é considerada insuficiente para o leitor e por isso o tradutor oferece informação adicional no texto de chegada (ibid.).

21) **Port:** *Fechei o livro, deixando um dedo no interior para marcar a página, e olhei a capa. Datava de 1941, e o capítulo detalhava as experiências de um médico chamado Robert Burke...* (p. 138)

Cro: *Označio sam stranicu prstom, zatvorio knjigu i pogledao korice. Izdana je 1941. godine, a poglavlje na koje sam nabasao govori o eksperimentima liječnika Roberta Burkea...*

22) **Port:** *Sussurei-lhe ao ouvido que me iria embora, cheirando-lhe o pescoco e o cabelo, mas ela parecia dormir profundamente.* (p. 146)

Cro: *Mirišući njezin vrat i kosu, šapnuo sam joj da odlazim no činilo se kako je čvrsto spavala.*

Na tradução do exemplo 21) à palavra *poglavlje* foi acrescentado mais um segmento, a oração *na koje sam nabasao*. Para o leitor croata, a frase traduzida, incluindo apenas a palavra *poglavlje* (*capítulo*), não é completamente legível. Por isso, adicionou-se uma explicação curta da imagem, ou seja, adotamos o princípio da explicitação. Por outro lado, em 22) optou-se pela omissão do nome “ouvido”, tanto pelo significado do verbo *šaptati* em croata (“segredar algo a alguém ao ouvido”), como pelo contexto imediato verbal (o protagonista estava a cheirar-lhe o cabelo e pescoço, portanto ele situa-se na proximidade relativa do seu órgão auditivo) o *ouvido* pode omitir-se do texto.

3.3.3. Mudança de informação

O procedimento de *mudança de informação* refere-se à adição da informação nova que o tradutor acha importante para a compreensão do sentido ou a omissão da informação irrelevante (Chesterman, 2016, p. 106). Ao contrário do princípio da mudança no subcapítulo anterior, no processo de mudança de informação trata-se da adição de informação nova que não se pode inferir ou da omissão de informação que não tem muita importância para a compreensão do sentido principal.

23) **Port:** *Os barulhos da noite eram a música de Londres; ambulâncias, gritos, sirenes, lixo, polícia...* (p. 129)

Cro: *Noćni zvukovi činili su londonsku glazbu: vozila hitne pomoći, vika, sirene, odvoz smeća, policija...*

24) **Port:** *O meu trabalho era fazer com que regressassem a casa, ou ao espaço que lhes fora eternamente reservado, agrupando-as por secções – história, geografia, filosofia, música, ciência – fazendo a cada hora uma viagem pelas doze salas poeirentas e monótonas.*

Cro: *Moj je posao bio pobrinuti se da se vrate kući odnosno na svoje mjesto koje je za njih zauvijek sačuvano, razvrstavajući ih tako prema područjima (povijest, geografija, filozofija...) i tako bih svakih sat vremena prolazio kroz dvanaest prašnih i monotonih dvorana.*

No singular, a palavra *lixo* do exemplo 23) refere-se à totalidade do processo de recolher e transportar o lixo, desde o barulho produzido pela atividade dos homens do lixo até aos sons que o camião do lixo produz na rua. Traduzida literalmente com palavra *smeće*, para um leitor croata, a frase não é completamente compreensível. Por este motivo, foi utilizado a sintagma croata *odvoz smeća*. Em 24), optámos por omitir algumas áreas científicas do texto de partida.

Por um lado, esta omissão não altera o sentido principal da frase e por outro, os leitores já sabem que a biblioteca oferece empréstimo de uma ampla variedade de livros.

3.3.4. Mudança ilocutória

Segundo o autor, por meio de *mudança ilocutória* o tradutor altera o tom do ato de fala o que frequentemente inclui adoção de outros procedimentos de tradução. Por exemplo, o tradutor pode optar pela substituição do indicativo pelo imperativo. Desta maneira uma frase com caráter de pedido transforma-se numa ordem (Chesterman, 2016, p. 107).

25) **Port:** *Tenho um aviso a fazer-te. Se voltar a receber um telefonema ou uma mensagem, vou atrás de ti e, se não conseguir acabar contigo pelas minhas próprias mãos, entrego-te à Polícia.* (p. 151)

Cro: *Upozoravam te. Samo ponovno nazovi ili pošalji poruku i nadrapat češ, a ako ti ja sâm neću moći stati na kraj, onda zovem policiju.*

26) **Port:** *“E o que é que fazes no tempo livre?”* (p. 136)

Mostrei-lhe as fichas do catálogo dos romances vitorianos.

Cro: *Nakon što me pitala što radim u slobodno vrijeme, pokazao sam joj kartice iz kataloga viktorijanskih romana.*

No exemplo 25) observamos *mudança da estrutura sintagmática*. O futuro do conjuntivo do texto português *se voltar (a receber um telefonema ou uma mensagem)* transformou-se no imperativo croata *nazovi, pošalji*. Além disso, apresenta-se uma *mudança da estrutura frásica*. Assim, a oração subordinada condicional foi substituída pela estrutura imperativa. Através da utilização do conjuntivo, e devido ao contexto, interpretamos a frase do texto de partida como uma ameaça indireta. Portanto, o locutor define as condições e a consequência negativa da sua realização possível. Ao usar o imperativo, intensificamos a atitude negativa do locutor em relação à situação. O locutor, assim, expressa uma ameaça mais intensa em forma de ordem, em comparação com o tom condicional do texto em português. Em 26), substituímos a frase do discurso direto por discurso indireto. Desta maneira, a imagem apresentada nesta parte do diálogo parece mais legível.

4. Conclusão

Neste trabalho foi feita a tradução do capítulo *Insónia*, o terceiro capítulo da obra *O livro dos homens sem luz*, escrita pelo premiado autor português, João Tordo. Apresentámos uma análise dos procedimentos de tradução tendo como a base a classificação dos procedimentos de tradução do linguista Andrew Chesterman apresentados na obra *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (2016). Visto que o autor oferece cerca de trinta procedimentos diferentes de tradução divididos em três grupos – procedimentos sintáticos, semânticos e pragmáticos – foram selecionados apenas alguns de cada grupo acompanhados com exemplos do capítulo traduzido.

A classificação e aplicação dos procedimentos de tradução de Andrew Chesterman são muito complexas. Isso significa que por vezes os procedimentos de tradução se sobrepõem. Por exemplo:

Mas deixa-me dizer-te que todas estas noites em que fiquei acordado, esperando, me deixarem mais lúcido. (str. 150) - *Znaš što? Zbog svake te probdjevane noći kada sam čekao, postao sam još svjesniji.*

Na tradução da frase portuguesa notamos em primeiro lugar a transposição, o sintagma verbal *fiquei acordado* passa para o adjetivo croata *probdjevane*. Além disso, através da mudança de estrutura sintagmática, o substantivo *noites* em plural transformou-se no singular em croata. A mudança de estrutura oracional vê-se na substituição do sujeito da oração subordinada, *noites* pelo complemento adverbial croata *zbog [...] noći*. Finalmente, adicionou-se a pergunta retórica *Znaš što?*, que reflete o uso do procedimento de mudança ilocutória.

Embora estes procedimentos, na prática tradutória, se combinem, conforme o objetivo deste trabalho, foi apresentada uma análise dos procedimentos mais utilizados na tradução do capítulo *Insónia*.

Os procedimentos sintáticos mais utilizados na tradução foram a transposição, o conceito que Andrew Chesterman retoma de Vinay e Dalbernet; a mudança de tipo de unidade, a mudança de estrutura sintagmática e a mudança de estrutura oracional. O procedimento de tradução literal não é frequente, mas como já explicámos, está geralmente presente na transferência de frases simples. Estes procedimentos são condicionados pelas diferenças fonológicas e morfossintáticas entre as línguas portuguesa e croata. Quando se trata de procedimentos semânticos, optou-se pela sinonímia e pelos *converses* ou uso de opostos, com

o objetivo de evitar a repetição. A mudança de ênfase mostrou que às vezes os tradutores optam por alterar o foco temático do texto devido à sua própria interpretação. A paráfrase também foi utilizada, como um dos procedimentos semânticos mais comuns na tradução, com a intenção de interpretar expressões idiomáticas. Ao nível pragmático, apresentou-se filtragem cultural como forma de transferir, de modo adequado, alguns conceitos culturais das línguas. Apresentámos, também, alguns exemplos de mudança de grau de explicitação e mudança de informação pela qual o tradutor manipula o texto devido à sua avaliação do público. Pela mudança interpessoal e mudança ilocutória altera-se o nível de formalidade, emocionalidade e envolvimento da frase.

A obra a que pertence o capítulo traduzido é de género psicológico e de temática filosófica. O protagonista questiona a sua identidade, o sentido da vida e o valor das relações interpessoais. O capítulo *Insónia* é escrito na primeira pessoa e inclui inúmeros monólogos e dúvidas internas do personagem principal. Na sua maioria, o texto não contém palavras e expressões específicas da cultura portuguesa, que não estão presentes na língua croata. Isto é, em vez de transferir conceitos culturais, a tarefa mais difícil para criar uma tradução adequada foi encontrar e seleccionar procedimentos de tradução que transmitem claramente o estado emocional do protagonista, percebido no texto original por meio de descrições detalhadas e vívidas. Deste modo é possível concluir que a tradução deste capítulo oscila entre a tradução mais próxima do original, e transferência das principais diferenças sistémicas entre português e croata.

5. Resumo

Neste trabalho apresentámos a tradução de *Insónia*, terceiro capítulo da obra *O livro dos homens sem luz* escrito pelo autor português João Tordo. Na primeira parte do trabalho apresentámos o enquadramento teórico sobre o próprio conceito de tradução. Seguimos com a introdução das ideias do linguista Andrew Chesterman, descritas na sua obra *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (2016). Depois de uma classificação breve e da comparação com a sua maior inspiração, a teoria de Vinay e Dalbernet, dos seus procedimentos de tradução, passámos à análise. A análise consistiu na definição e explicação breve dos procedimentos escolhidos e usados mais frequentemente durante a tradução do capítulo mencionado. Observámos quais são as transformações mais comuns que ocorreram no texto traduzido, mas também oferecemos algumas razões para a ocorrência delas.

Palavras-chave: Tradução, Procedimentos da tradução, Andrew Chesterman, Memes of Translations, João Tordo

U ovome radu prevedeno je poglavlje *Nesanica*, treće poglavlje djela *O livro dos homens sem luz* koje je napisao portugalski spisatelj João Tordo. Rad započinje postavljanjem teorijskog okvira o konceptu prevođenja. Potom je predstavljena klasifikacija prevoditeljskih postupaka koju nudi Andrew Chesterman. Prevoditeljske postupke, inspirirane idejama Vinaya i Dalberneteta, preuzeli smo iz Chestermanovog djela *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (2016). Nakon prikaza Chestermanove klasifikacije prevoditeljskih postupaka ponuđena je analiza. Glavninu analize čine odabrani prevoditeljski postupci, po uzoru na Chestermana te primjeri njihova korištenja prilikom prevođenja spomenutog poglavlja. Cilj ovog rada bio je prepoznati i opisati postupke koji su se najviše koristili tijekom prevođenja poglavlja *Nesanica*, te ponuditi moguće razloge njihovog korištenja.

Ključne riječi: prevoditeljstvo, prevoditeljske tehnike, Andrew Chesterman, Memes of Translation, João Tordo

5. Bibliografia

- Alegre T. e Hergert K. (2012). „Análise de técnicas de tradução em textos da área de saúde e bem-estar no par de línguas alemão-portugues”, *Máthesis* 21, p. 149-162.
<https://doi.org/10.34632/mathesis.2012.5241>
- Babić, M. e Težak, S. (2007). *Gramatika hrvatskog jezika* (16.^a ed.). Školska knjiga.
- Baker, M. (2018). *In Other Words, A Coursebook on Translation* (3.^a ed.). Routledge.
- Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Ed. Rev.) John Benjamins Publishing Company.
- Dias Pires Cerqueira, A.F. (2011). “Dreams from my father: Uma proposta de tradução”. [Mestrado em estudos ingleses e americanos, Universidade de Lisboa, Faculdade de Letras]. Repositório da Universidade de Lisboa. <https://repositorio.ul.pt/handle/10451/5724>, último acesso no dia 19 de junho de 2023
- Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies Theories and Applications* (4.ª ed.). Routledge.
- Pavlović, N. (2015). *Uvod u teorije prevođenja*. Leykam International.
- Pym, A. (2016). *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a flawed dream*. Bloomsbury.
- Wechsler, R. (1998). *Performing Without a Stage: The Art of Literary Translation*. Catbird Press.
-
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (no dia 31 de agosto de 2022). the Blitz. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/event/the-Blitz>. último acesso: no dia 16 de junho de 2023
- HJP. (s.d.). Hrvatski jezični portal. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1ZmWxE%3D&keyword=%C5%A1trukle. último acesso no dia 16 de junho de 2023
- HJP. (s.d.). Hrvatski jezični portal. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1hnWhl%3D&keyword=%C5%A1aptati. último acesso no dia 30 de junho de 2023
- Infopédia. João Tordo. (s.d.) Infopédia – Dicionários Porto Editora [https://www.infopedia.pt/\\$joao-tordo](https://www.infopedia.pt/$joao-tordo). último acesso no dia 16 de junho de 2023
- Infopédia. João. (s.d.) Infopédia – Dicionários Porto Editora <https://www.infopedia.pt/dicionarios/antroponimia/Jo%C3%A3o?express=joao>. último acesso no dia 30 de junho de 2023.

João Tordo. Autor. (s.d.) <https://joaotordo.com/autor>. último acesso no dia 16 de junho de 2023

Radio e Televisão de Portugal (RTP). Programa. TV. (s.d.)
<https://www.rtp.pt/programa/tv/p31333/e2>. último acesso no dia 16 de junho de 2023

The Book Company (no dia 20 de maio de 2016). “João Tordo - O Livro dos Homens Sem Luz / The Book of Lightless Men (w/ Subtitles)”. Youtube. 1 minuto e 17 segundos,
https://www.youtube.com/watch?v=V8swz6nH7IA&ab_channel=TheBookCompany%28PT%29. último acesso no dia 16 de junho de 2023

Wook. Wookacontece. (no dia 3 de abril de 2019). “Entrevista exclusiva a João Tordo”. Youtube. 14 minutos e 7 segundos. <https://www.youtube.com/watch?v=lgrTgUWJYk8>. último acesso no dia 16 de junho de 2023